

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Sammlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Sammlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Sammlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

Bellman och Hymen

En studie av Bellmans bröllopsdiktning

AV ANNIE MATTSSON

Sammanställningen *Bellman och Hymen*, som jag valt som titel för denna uppsats, kan verka överraskande. Bellman brukar sällan kopplas till något så konventionellt som äktenskapet. Den gud hans diktning vanligen representeras av är vinnets gud Bacchus. Bo Nordstrands avhandling från 1973 har till exempel just titeln *Bellman och Bacchus*. Andra gudar som man gärna tänker på i samband med Bellman är kärleksgudar som Cupido, Venus, Fröja och Stiernhielms nordiska Astrild. Dessa gudomligheter står gärna för avvikelser från samhällsordningen, medan Hymen tvärtom är en representant för en av samhällets viktigare institutioner. Det är också det avvikande och nyskapande hos Bellman som, i originalitetestetikens spår, främst har rönt uppmärksamhet bland forskare. För att använda Horace Engdahls termer är det Bellmans ”verkdiktning” som hamnat i fokus. Vad som lätt glöms bort är att Bellman även i stor utsträckning sysslade med ”repertoardiktning”.¹ Av de nitton volymer som standardupplagan av Bellmans samlade verk omfattar innehåller hela sex volymer tillfällesdikter. Dessa dikter visar en annan sida av Bellman. Eftersom han där riktar sig till verkliga personer vid ofta högtidliga tillfällen är han tvungen att hålla sig inom samhällets vedertagna konventioner. I den del av Bellmans tillfällesdiktning som jag kommer att studera i denna uppsats, nämligen bröllopsdikterna, är det ofrånkomligt att de bångstyriga Bacchus och Venus till stor del måste ge vika för den mer sansade och konventionella guden Hymen.²

Bellmans bröllopsdikter har aldrig tidigare varit ämne för någon studie. En första fråga måste därför bli: vad omfattar materialet? Jag har sammanställt en corpus som bifogas i slutet av uppsatsen. En annan viktig fråga när man sysslar med tillfällesdiktning är omständigheterna för diktens tillkomst. Till vilket tillfälle och i vilket syfte är den skriven, hur är den tänkt att spridas och till vem är den riktad? Ett av mina syften med denna artikel är att ge svar på dessa frågor, och att även studera närmare hur dessa faktorer kan ha påverkat dikternas utformning. En central fråga i sammanhanget blir hur Bellman förhåller sig till den vedertagna repertoaren. Följer han de vanliga mönstren, eller bryter han mot dem?

Jag kommer också att anlägga ett könsperspektiv på dikterna. Jag anser det an-

geläget att göra det på just detta material, eftersom temat för bröllopsdikterna hela tiden är kvinnan, mannen och äktenskapet. Det är också intressant eftersom köns- eller genusperspektiven hittills i stort sett lyst med sin frånvaro inom Bellmanforskningen.³ Jag kommer främst att fråga mig hur Bellman beskriver män och kvinnor i sina bröllopsdikter och hur dessa beskrivningar förhåller sig till repertoaren, samtidens föreställningar, personernas ålder och sociala status samt dikternas stilnivå.

Bröllopsdikterna tillhör som sagt den större kategorin tillfällesdiktning. Att skriva dikter till olika högtidstillfällen var en vanlig sed under 1600- och 1700-talen. Hur stor utbredning denna sed hade kan illustreras av det faktum att de tryckta tillfälleskrifter som finns bevarade i Sverige från tiden före 1830 beräknas uppgå till ca 49 000 olika titlar. Då kan man ändå räkna med att en förhållandevis stor del av materialet som trycktes har gått förlorad under årens lopp. Per S. Ridderstad har gjort en uppskattning av att det före 1830 troligen trycktes omkring 65 000 tillfälleskrifter i Sverige. Man bör i sammanhanget också tänka på att en stor del av dikterna aldrig trycktes, utan överlämnades som handskrifter eller endast framfördes muntligt vid högtidstillfället.⁴

I och med att romantikens originalitetsestetik slog igenom på 1800-talet dömdes dock hela denna litteraturkategori ut som dålig och ointressant. Det enorma material som tillfällesdiktningen utgör har därför inte uppmärksammats inom litteraturforskningen förrän under de senaste decennierna. En pionjärinsats på svensk mark gjordes av Stina Hansson då hon 1975 skrev sin avhandling *”Bröllopslägrets skald och bäreus” En studie i Lucidors tillfällesdiktning*. De senaste åren har 1700-talets tillfällesdiktning uppmärksammats av Ann Öhrberg i hennes avhandling *Vittra fruntimmer* (2001) om frihetstidens kvinnliga författare och av Janne Lindqvist i hans avhandling *Dygdens förvandlingar: Begreppet dygd i tillfällstryck till handelsmän före 1780* (2002). Internationellt sett är det främst i Tyskland som tillfällesdiktningen studerats i större utsträckning. Hansson utgick till exempel i sin avhandling till viss del från den tyska forskaren Krummacher.⁵ Ett annat tyskt verk som bör nämnas är Wulf Segebrechts stora studie *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik* (1977). Just genren bröllopsdiktning har bland annat studerats av Ruth Ledermann-Weibel i *Zürcher Hochzeitsgedichte im 17. Jahrhundert* (diss. Zürich 1982) och Virginia Tuftte i *The Poetry of Marriage* (1970).

Trots förändringen i konjunkturläget för tillfällesdiktningen har, som sagt, mycket liten uppmärksamhet ännu ägnats åt Bellmans tillfällesdiktning. Ett undantag utgörs dock av doktorand Stefan Ekman vid Göteborgs universitet som håller på med ett avhandlingsarbete om Bellmans gravdikter.

Uppsatsen är upplagd så att första delen behandlar innehållet i corpus och omständigheterna kring dikternas tillblivelse, andra delen skrifternas stil och tematik i

förhållande till repertoaren och Bellmans övriga diktande, och tredje delen ägnas åt en analys av texterna ur könsperspektiv.

I

Materialets utformning

I min corpus har jag listat de 32 skrifter skrivna till bröllop som finns inkluderade i Bellmansällskapets standardupplaga av Bellmans samlade verk. Jag kommer härmed att benämna skrifterna med det nummer de har i corpus.

Materialet sträcker sig från februari 1763, då Bellman var 23 år gammal, till oktober 1794, mindre än fyra månader före hans död. En majoritet av skrifterna har dock tillkommit mellan 1776 och 1789. Formen de finns bevarade i varierar. Åtta är traditionella separattryck med särskild titelsida. Dessa trycktes troligen i en liten upplaga och delades ut till bröllopgästerna. De andra fyra separattrycken är mer speciella. Tre är utformade som fingerade tidningstryck, medan det fjärde är interfolierat i en liten almanack som bruden fick i gåva på bröllopsdagen. En del dikter publicerades också i tidningar. Fyra finns idag enbart bevarade på detta sätt, även om de troligen också överlämnades direkt till brudparet. En dikt finns både bevarad genom publikation i Göteborgstidningen *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* och som separattryck. Andra tidningar som Bellmans bröllopsdikter publicerades i är *Adressen* och *Stockholms Posten*.

Resten av bröllopsdikterna är bevarade i form av handskrifter. Av dessa handskrifter är fyra stycken lösblad. Ett av dessa blad är en avskrift som skett efter bröllopet, men de tre andra kan mycket väl vara original som överlämnats till brudparet som en gåva vid högtidstillfället.⁶ Majoriteten av handskrifterna utgörs dock av avskrifter i olika privata visböcker. Just denna typ av visböcker som tillhört samtida vissamlare utgör en ovärderlig källa för Bellmanforskningen. Särskilt samlare som Lissander, Völschow och Schagerström har gjort stora insatser för bevarandet och möjligheten att datera Bellmans verk. Att även Bellmans tillfällesdikter skrevs ned i visböcker i så stor utsträckning är i sig intressant, eftersom det visar att tillfällesdikterna inte enbart var bundna till sitt tillfälle utan även ansågs kunna ha ett bestående värde.

Inför den corpus som sammanställts utifrån standardupplagan bör man ställa några frågor: Hur många av Bellmans bröllopsdikter kan tänkas ha gått förlorade under årens lopp? Vilka faktorer kan ha påverkat vilka verk som bevarats och vilka som försvunnit? Har Bellman verkligen skrivit alla de bröllopsdikter som tillskrivs honom? Beträffande den första frågan har Per S. Ridderstad uppskattat att ungefär

10 % av de tillfällestryck som trycktes under perioden 1740–90 har gått förlorade.⁷ Svinnet bland de handskrivna dikterna kan antas vara högre. Därför är det rimligt att anta att Bellman skrev fler bröllopsskrifter än de 32 som är kända idag. Eftersom Bellman redan under sin livstid var en känd poet borde troligtvis hans dikter ha bevarats i större utsträckning än andra tillfällespoeters verk. Men man bör ha i åtanke att flera av hans tillfällesskrifter kan ha skrivits under pseudonym eller varit helt osignerade. Antagligen visste de flesta vid själva högtiden vem som var författare till poemen, men denna kunskap har inte alltid förmedlats till senare generationer. Detta kan ha lett till att det finns bevarade tillfällesdikter av Bellman som inte kunnat identifieras som hans verk, men det kan även ha lett till att för många verk tillskrivits Bellman.

Docent Gunnar Hillbom håller i skrivande stund på att slutföra den sista delen av standardupplagan, del XX: *Register*. I denna kommer han att ta upp problem med attributionen av en del av de verk som inkluderats i standardupplagan, och han har varit vänlig nog att påpeka för mig att det finns tveksamheter med en del av bröllopsskrifterna.⁸ Sex av de bröllopsskrifter som finns återgivna i standardupplagan har inte tillskrivits Bellman av någon tillförlitlig samtida uppgiftslämnare. Dessa texter föregås i corpus av ett frågetecken. Ett bra exempel är visan till kronprins Gustafs bröllop 1766 som redaktören av standardupplagans tolfte del, Olof Byström, tycks ha tillskrivit Bellman enbart på grund av att visan är mycket lik Bellmans ”Gubben Noach”.⁹ Det är inte orimligt att andra än Bellman själv skulle kunna komma på idén att skriva en bröllopsvisa som har tydliga hänsyftningar till Bellmans vid den här tiden vida kända bibelparodier.

Vi har alltså troligen att göra med både överattribution och ett visst svinn bland texterna. Man kan då fråga sig om det kan vara så att vissa typer av skrifter har försvunnit i högre grad än andra. Det är rimligt att tänka sig att de handskrivna texterna försvunnit i större utsträckning än de tryckta, eftersom de tryckta funnits i mycket större upplagor och ibland även lämnats in som pliktexemplar. Det är också möjligt att en del av de handskrivna dikterna bevarats men ännu inte upptäckts av forskare, eftersom många handskriftsarkiv inte är fullständigt inventerade. Ett annat rimligt antagande är att de grova dikterna inte betraktats som lika värdefulla som de mer högstämda, och därför inte bevarats i samma utsträckning. Ett exempel på att denna syn har förekommit är de marginalanteckningar som gjorts i Völschows handskriftssamling av den person som gått igenom materialet inför utgivningen av *C. M. Bellmans Skaldestycken, efter C. M. Völschows manuskript första gången utgifna* (Stockholm, 1814). I marginalen till en skämtsam och ganska respektlös dikt står antecknat ”dålig”.¹⁰ Vid en annan dikt är skrivet ”för plump” och någon har till och med gått in och ändrat texten där den ansetts för skabrös.¹¹ Att denna inställ-

ning även levt kvar in på 1900-talet är tydligt om man studerar Olof Byströms urval till de volymer av standardupplagan som omfattar dikter till enskilda. I volym X: *Dikter till enskilda III 1785–1789* (Stockholm, 1957) har två av de bröllopsdikter av Bellman som finns bevarade från perioden inte inkluderats.¹² Dessa två dikter fanns tillgängliga vid utgivandet av volymen och det troliga är att Byström helt enkelt ansett att dikterna, vilka är förhållandevis grova, inte var värda att inkludera i standardupplagan.

Vi måste alltså konstatera att man inte kan vara säker på att den samling av Bellmans bröllopsskrifter som vi har kvar idag är representativ för Bellmans bröllopsdiktning. Detta gör i sig inte materialet mindre värdefullt, men det är ändå viktigt att komma ihåg dessa osäkerhetsmoment.

Troligen var tretton av bröllopsskrifterna ämnade att helt eller delvis framföras som sång. Av dessa känner man idag till melodin till sex stycken, och anar vad som kan ha varit melodin till en sjunde.¹³ Det finns inget som tyder på att Bellman själv skulle ha komponerat musiken till någon av bröllopsvisorna. I ett fall tycks dock melodin vara speciellt komponerad för dikten ifråga, men inte av Bellman själv, utan av operakompositören Francesco Antonio Uttini. I majoriteten av de fall där vi känner till melodin rör det sig dock om kända melodier som Bellman ibland använt sig av även i andra sammanhang.

Av särskilt intresse – som antydde i presentationen av corpus – är pressens roll i samband med Bellmans bröllopsdiktning. Dels utformades flera skrifter som fingerade tidningstryck; de behandlas längre fram. Dels publicerades ett antal enskilda dikter i tidningar, något som speglar en generell tendens under 1700-talets senare hälft.¹⁴ Göteborgstidningen *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* har publicerat flest av Bellmans bröllopsdikter. Att dikterna i just dessa fall trycktes i en Göteborgstidning kan verka lite underligt, eftersom inget av de berörda brudparen bodde i närheten av Göteborg. Den egentliga orsaken till att dikterna publicerades just där var med största sannolikhet att Bellman var vän med Stockholmskorrespondenten för *Hwad Nytt? Hwad Nytt?*, Johan Simmingskjöld. Denne bifogade ofta Bellmans senaste tillfällesdikter med sina rapporter om händelserna i huvudstaden.¹⁵ Denna publicering av dikterna hade alltså inte så mycket att göra med själva uppvaktningen av brudparet, utan var en typ av skvaller och underhållning för Göteborgstidningens läsare. Även de tre dikter som är tryckta i Stockholmstidningarna *Stockholms Posten* och *Adressen* måste ha spridits till brudparet också på annat sätt. Ett av paren bodde nämligen i Hudiksvall, och de två andra dikterna publicerades i tidningen först en tid efter själva bröllopet.

Adressaternas identitet och sociala ställning

Vilka brudpar uppvaktade Bellman med dikter? Av de 32 bröllopsskrifterna kan adressaterna fastställas i 29 fall, och av dessa dikter har två samma adressater. En av dikterna har troligen lämnats till två olika brudpar.¹⁶

Vi kan alltså identifiera 29 olika brudpar som Bellman skrivit bröllopsdikter till. En egenskap som med största sannolikhet påverkat dikternas utformning är föremålens sociala ställning. Jag har därför försökt att göra en mindre kartläggning av adressaternas sociala tillhörighet. I en av dikterna vars adressater inte har kunnat identifieras framgår att brudgummen är präst. Om vi även inkluderar detta par ser männens fördelning på olika sociala grupper ut som följer:

Adel och kungligheter: 5

Ofrälse ståndspersoner: 13

Borgare: 6

Präster: 2

Icke ståndspersoner: 4¹⁷

Den största gruppen av adressater är som synes de ofrälse ståndspersonerna, vilket också är den grupp som Bellman själv tillhörde. Till denna grupp räknas de som hade en god position i samhället utan att tillhöra något av de fyra stånden. Det är en förhållandevis heterogen grupp som omfattar till exempel läkare, brukspatroner och olika sorters ämbetsmän. Gemensamt för dem alla är att de tillhör ett mellanskikt i samhället och befinner sig under adeln men över bönder och lägre tjänstefolk. De har en god utbildning och har det ofta förhållandevis gott ställt ekonomiskt.

Det är slående att de flesta av paren, oavsett vilken grupp de tillhör, befinner sig ganska nära samhällets mellanskikt. Det största undantaget är kronprinsen och hans brud, men som redan konstaterats är attributionen av den dikten mycket osäker. Endast ett av de adliga paren, paret Rålamb och von Düben, är högadligt. Alla de övriga tillhör lågadeln. Dessa lågadliga personer tillhör också alla vad som brukade kallas nyadeln, eftersom de var födda som ofrälse och hade blivit adliga antingen i och med att de själva eller deras fäder adlats.¹⁸ I social status stod denna nyadel ganska nära borgare och ofrälse ståndspersoner. De hade ju också oftast tillhört någon av dessa grupper innan de blev adlade.

Endast fyra av männen tillhör gruppen icke ståndspersoner. Dessa är en gulddragargesäll¹⁹, en rättare (arbetsledare) på ett jordbruk, en kammartjänare hos hertig Fredrik Adolph och en dräng. Av dessa är det helt klart drängen som har lägst social status. De andra personerna befinner sig dock i en position som inte står långt från samhällets mellanskikt. Gesällen kommer troligen, om han lyckas med sin utbildning i gulddragning, att i framtiden bli en medlem av borgarståndet. Kammar-

tjänaren hos hertigen befinner sig också ganska högt upp bland icke ståndspersoner eftersom han tjänar en så högt uppsatt person. Inte heller rättaren befinner sig alltför långt ned på skalan bland icke ståndspersoner, eftersom han har en arbetsledande funktion.

Socialt sett tycks alltså majoriteten av adressaterna ha tillhört samhällets mellanskikt. De enda stora undantagen från detta är, förutom kronprinsen och hans brud, det högadliga paret Rålamb-von Düben samt drängen Calle och hans brud, om vilken vi endast vet att hon var en döpt judinna. En annan sak som är slående när man betraktar dessa adressater är att så många tillhör ämbetsmannakretsar. Dit hör inte bara de som i min översikt är placerade i gruppen ofrälse ståndspersoner, med yrken som kamrer, skatteindrivare, sekreterare samt innehavare av juridiska ämbeten. Dit hör också de adliga som alla innehade något slags ämbete, brukspatronerna, som alla innehaft ämbeten inom Bergskollegium, samt en av borgarna som var borgmästare. Sammanlagt kan 14 av de 30 brudparen sägas ha tillhört ämbetsmannakretsar.²⁰

Orsaken till att Bellman i så hög utsträckning skrev bröllopsdikter till personer ur ämbetsmannakretsar är troligen delvis att det helt enkelt var dem han främst umgicks med, eftersom han själv tillhörde denna grupp. Det är dock troligt att också meriteringsaspekten påverkat i detta avseende. Eftersom Bellman från och med slutet av 1750-talet satsade på en karriär inom ämbetsverken måste det för honom ha varit viktigt att hålla sig väl med de högre tjänstemännen. Att skriva uppvaktande dikter var också under denna tid ett erkänt sätt att visa sin duglighet som ämbetsman och därmed meritera sig för framtida befordringar, såsom litteratursociologen Bo Bennich-Björkman visat i *Författaren i ämbetet* (1970). Därför är det rimligt att anta att meriteringsaspekten kan ha påverkat Bellmans beslut att uppvakta vid högre tjänstemäns bröllop.

Denna bild av vilka Bellmans bröllopsdikter var riktade till stämmer också ganska bra överens med den generella bilden av vilka som oftast var mottagare av tillfällesdikter under perioden. Jan-Öjvind Swahn konstaterar att grav- och bröllopskrifter under 1700-talet var en allmän sed bland ”högre (särskilt akademiskt utbildade) ämbetsmän och officerare, samt bland städernas köpmän och burgnare hantverkare”.²¹ Han konstaterar också att andelen högadliga adressater bland de tryckta tillfälleskrifterna sjönk under 1700-talet och att de på 1760-talet endast utgjorde 2 % av adressaterna. En annan anmärkning som han gör är att brukspatroner och fabrikörer blev allt vanligare bland adressaterna under seklets gång.²² Man skulle alltså kunna tänka sig att sammansättningen av mottagarna av Bellmans bröllopsdikter även påverkats av att det främst var dessa grupper som efterfrågade bröllopsdikter.

Enligt Stefan Ekman, som håller på med ett avhandlingsarbete rörande Bellmans gravdikter, är den sociala fördelningen av gravdikternas adressater liknande den jag

funnit bland bröllopsdikterna. Även där tillhör en betydande del grupperna borgare och ämbets- och tjänstemän.²³

Ett nätverk av adressater

I sammanhanget är det också intressant att studera hur Bellman var bekant med de brudpar som han uppvaktade. En närmare studie visar att Bellman hade ett personligt förhållande till många av adressaterna och de som han inte kände personligen tycks han ha haft en koppling till genom gemensamma bekanta. Många av adressaterna tycks också ha haft en koppling till varandra. Att försöka reda ut alla dessa olika släktskap resulterar ofta i en viss förvirring. Den Ulrica Lidman som fick en vacker bröllopsgåva i form av en historisk almanack var syster till den Lona Lidman som fick ett fingerat tidningstryck som efterhärmade *Inrikes Tidningar*. Så långt allt väl, men sedan kommer de mer komplicerade släktskapen. Den fröken Wictorin som gifte sig med Detlof Heijkenskjöld var systerdotter till den Hallencreutz som gifte sig med Beata Maria Risell som var kusin till den Greta Cajsa Risell som gifte sig med Bellmans gode vän Johan Schagerström. Många av adressaterna ingår alltså i ett nätverk av kontakter.²⁴ Dessa kontakter handlar förstås inte bara om släktskap. Många av männen bland adressaterna var t.ex. medlemmar i samma ordenssällskap, främst Par Bricole. En grundläggande funktion i ett nätverk är utbyten av varor och tjänster.²⁵ Man skulle kunna se Bellmans bröllopsdikter som en del i detta utbyte. I de fall där brudgummen är en inflytelserik person är det möjligt att Bellman hoppades på en gentjänst i form av hjälp i sin framtida karriär.

Det är slående att alla utom ett av de brudpar som Bellman tycks ha känt personligen tillhörde antingen ämbetsmannakretsar eller näringslivet. Det är också intressant att det bland de adressater som tillhörde Bellmans umgängeskrets fanns både adliga och ofrälse. Detta är något som Bellmanforskaren Gunnar Hillbom även iakttagit angående Bellmans vän C. M. Völschows umgängeskrets, och han anser det vara ett tecken på ”hur ståndssamhällets struktur inom stadens sällskapsliv var stadd i upplösning under 1700-talets senare decennier”.²⁶ Han framhåller också ordenssällskapens roll i denna utveckling. Men vi kan samtidigt se många tecken på att en hel del av ståndssamhällets strukturer naturligtvis fortfarande var i funktion. Se bara på skillnaden mellan överskriften ”Vid Calles bröllop, som fick en döpt judinna 12/4 1789” och överskriften ”Då Ståthållaren på Drottningholms Slott, Konungens Hof-Stallmästare, Commendeuren af Kgl. Nordstjerne-Orden, samt Ridd. af Kgl. Svärds-Orden, Högvälborne Baron Herr Claes Rålamb sammanvigdes med Hof-Fröken Högvälborna Grevinnan von Düben. Den 18 Majj 1794”. Vi kan också notera att de få icke ståndspersoner som Bellman skrivit bröllopsdikter till inte direkt

tycks ha tillhört hans umgängeskrets, utan främst var anställda hos personer ur hans umgängeskrets.

Även här stämmer mina iakttagelser bra överens med de som Stefan Ekman gjort angående gravdikterna. Han har bland adressaterna funnit flera av Bellmans släktingar och umgängesvännar, och under 1780- och 90-talen även flera framgångsrika borgare och ämbets- och tjänstemän som Bellman var bekant med genom ordenssällskap eller genom sin tjänstemannaposition vid nummerlotteriet.²⁷

Bellmans motiv att skriva bröllopsdikter

En fråga som väcks genom kartläggandet av Bellmans relation till adressaterna är vilka motiv han hade att skriva bröllopsdikter till just dessa bröllop. Inom tidigare forskning kring tillfällesdikter har främst tre motiv tagits upp: meritering, ekonomisk ersättning och så kallad ”social obligation” inom ett nätverk. Meriteringsaspekten har, som tidigare kommenterats, främst lyfts fram av Bo Bennich-Björkman. Magnus von Platen har i sin bok *Yrkesskalder- Fanns dom?* ganska tillfredsställande visat att tillfällesförfattare ofta erhöi honorar för sina alster. Begreppet ”social obligation” används av Ann Öhrberg i hennes avhandling *Vittra fruntimmer*, där hon resonerar kring kvinnliga tillfällesdiktarens motiv.

Hur kan då dessa teorier appliceras på Bellmans bröllopsdikter? I de fall där adressaterna är nära vänner eller släktingar till Bellman är det rimligt att anta att dikten fungerade som ett sätt att befästa relationen till adressaterna. Det är också troligt att Bellmans roll som känd poet gjorde att hans vänner och släktingar förväntade sig att han skulle uppvakta dem med en dikt vid högtidstillfällen, med andra ord fanns det en social obligation av den typ Ann Öhrberg definierat. Såsom Stefan Ekman påpekat i sin uppsats ”Anacreon i skuggan” var nog detta en förpliktelse som inte bara gällde nära umgängesvännar, utan även personer som han hade kontakt med genom sina mer officiella roller vid hovet och inom flera ordenssällskap.²⁸

Som tidigare kommenterats är det också rimligt att anta att Bellmans bröllopsdikter ibland fungerat som en del i ett utbyte av varor och tjänster inom ett nätverk. När adressaten varit en högre ämbetsman eller en på annat sätt inflytelserik person kan Bellman mycket väl ha hoppats på gentjänster i form av hjälp i karriären. I Bellmans fall är det tydligt att hans poetiska talang verkligen hade stor inverkan på hans karriär eftersom det främst var genom sina prestationer som poet som han fick tjänsten vid nummerlotteriet.

Men i många fall tycks inte Bellman ha haft vare sig någon direkt relation till adressaterna eller karriärmässiga motiv att skriva dikter till dem. Ett sådant fall är giftermålet Cervin-Elmqvist, vilket ägde rum i Jönköping och där Bellmans enda

koppling till adressaterna verkar vara att han arbetat på samma ställe som brudgummens bror. Där verkar det sannolikt att Cervins bror vänt sig till Bellman och bett honom skriva en dikt till broderns bröllop. Frågan är om detta var en beställning som sågs som en affärstransaktion där Bellman fick betalt för att leverera en vara, eller om det främst sågs som en väntjänst och ett sätt att befästa relationen till brudgummens bror. Det mest rimliga är att det var en kombination av de båda. Troligen var det en väntjänst för vilken vännen visade sin tacksamhet genom att betala en mindre summa.

När det gäller det direkt ekonomiska motivet är det intressant att notera att många av adressaterna var välbärgade och kända långgivare till Bellman. Detta gör det sannolikt att dessa adressater passade på att ge Bellman en välbehövlig summa pengar i samband med att de tog emot hans bröllopsdikt, särskilt i de fall där anständigheten ändå tvingade dem att ge honom ersättning för tryckkostnader. Man kan också tänka sig att adressaterna tidigare givit Bellman lån och att bröllopsdikterna delvis var ett sätt för Bellman att visa sin tacksamhet och betala igen lånet med ”klingande poetiska mynt”, som Nils Afzelius en gång uttryckte saken.²⁹ Även detta kan anknytas till diskussionen om utbyten av tjänster och gentjänster inom ett nätverk.

I allmänhet är det svårt att påvisa att en dikt skrivits med enbart ett motiv. De flesta tillfällespoeter var nog medvetna om att de när de skrev en dikt dels kunde befästa relationen till adressaten, dels tjäna en mindre summa pengar och dels förbättra framtida karriärmöjligheter.

Ett intressant specialfall är skriften ”Vid Mademoiselle ULRICA LIDMANS samt Grosshandlaren Herr SCHARPS äkta förening den 18 Januarii 1784”.³⁰ Detta tryck är speciellt på flera sätt. Dels riktar det sig främst till bruden, vilket märks bland annat på att det är den enda av bröllopskrifterna där brudens namn står före brudgummens, och dels trycktes det av allt att döma endast i ett exemplar. Mest speciellt är dock sättet som det överlämnades på. Det rör sig om åtta små blad som är interfolierade i ett i ljusblått siden bundet exemplar av *Historisk Almanach för Skott-Året 1784*. Denna lilla volym har tydligen överlämnats till bruden på bröllopdagen och den bär hennes initialer i guld på insidan av pärmen. Endast en del av bidragen är signerade av Bellman, men hela trycket bär spår av hans stil och anda. Också sättet att gömma trycket genom att binda in det i en almanack är typiskt för Bellmans förkärlek för litterära mystifikationer.³¹

Brudgummen, grosshandlare Scharp, var en mycket förmögen och framgångsrik företagare och kom med åren att räknas till den så kallade skeppsbroadelns ledande gestalter. Hans brud, Ulrica Lidman, kom även hon från ett välbärgat hem. Hon var dotter till bergsrådmannen i Falun, Anders Lidman, och sägs också ha va-

rit en mycket intagande skönhet. Bröllopsgåvans påkostade utformning har föranlett litteraturvetaren Agne Beijer att anta att skriften var beställd av den välbärgade brudgummen.³² Detta verkar vara ett rimligt antagande, för det är inte troligt att Bellman själv skulle ha bekostat en så dyrbar gåva utan att kunna vara säker på att få igen pengarna, särskilt som han inte verkar ha haft någon närmare relation till adressaterna. Man skulle också kunna tänka sig att det vore ganska oartigt att tillverka en så dyrbar bröllopsskrift utan att ha blivit tillfrågad, eftersom traditionen troligen bjöd att brudparet skulle betala omkostnaderna.

En intressant fråga i sammanhanget är om brudgummen beställde skriften av Bellman för att det ansågs särskilt fint att få en bröllopsskrift av just honom. Hade Bellmans signatur ett statusvärde på samma sätt som pärmens blåa siden och initialerna i guld? Brudparet ifråga var ju, som vi konstaterat, på väg upp i samhället, men befann sig ändå lägre på samhällsstegen än adeln. Att få en elegant bröllopsskrift av Bellman kan tänkas vara något som de uppfattade som ett statustecken som förde dem lite närmare de adliga och kungliga kretsarna.

II

Högstämda och skämtsamma dikter

Bellmans bröllopsskrifter uppvisar en tämligen stor variation vad gäller stämningsläge och tematik. Tillfällesdiktning brukar annars utmärka sig för att i stor utsträckning vara skriven efter vissa givna mönster, men just bröllopsdiktningen hölls i lösare tyglar än andra genrer inom tillfällesdiktningen. Reglerna för de fasta inslagen var färre än vad de var för t.ex. gravdikter. Bröllopsdiktens främsta mål var ju att roa och förnöja bröllopsgästerna samt att lyckönska brudparet och därför var det också tillåtet att ha en mer skämtsam och ledig ton. Även bröllopsdiktningen var dock underkastad vissa retoriska och poetiska grundprinciper, inte minst principen om *decorum*, det passande.

Två stilistiska grundtyper kan urskiljas bland Bellmans bröllopsdikter, nämligen de skämtsamma och de högstämda skrifterna. De skämtsamma består till största delen av dikter eller visor med skämt som ofta driver med brudparet och anspelar på bröllopsnatten, men där finns också balladpastischer och fingerade tidningstryck. De högstämda håller en högre språklig nivå, hyllar brudparets dygder och använder sig ofta av bilder från den klassiska mytologin.

Enligt min bedömning är 16 av Bellmans bröllopsskrifter skrivna i en högstämd ton.³³ I dessa skrifter, eller dikter, som det rör sig om i denna grupp, finns det vissa

drag som är vanligare än andra. Ett sådant drag är, som tidigare kommenterats, användandet av bilder ur den klassiska mytologin, vilket förekommer i alla utom två av de högstämda dikterna.³⁴ Ett tämligen överdådigt exempel på detta är inledningen av den dikt som är skriven till bröllopet mellan baron Claes Rålamb och grevinnan Ulla von Düben i maj 1794:

Fauner! Sylpher och Najader!
Mellan facklor och casquader
Dansa Drottningholm ikring.
Bacchus vid Zephirens fläftar
Tömmer bågarns klara nägtar
Under månans ljusa ring.

Hymen sig ur molnet sänker,
Fröken *Düben* kronan skänker,
Af en myrthen späd och fin.³⁵

Detta stycke påminner om mycket av Bellmans övriga produktion, även Fredmans sånger och epistlar. Tanken går till några av hans mest kända verk, t.ex. Fredmans sång nr 64, "Fjäriln vingad", där "Brunsvikens små Najader/Höja sina gyldne horn/Och de frusande cascader/Sprutas öfver Solna torn".³⁶ Även om de mytologiska inslagen är vanliga inom all Bellmans diktning rör han sig här också inom en vedertagen tradition. Bilder från den klassiska mytologin var mycket vanliga inom tillfällesdiktningen, och kanske särskilt inom just bröllopsdiktningen.³⁷

Men det är inte bara de klassiska gudomligheterna som figurerar i Bellmans högstämde bröllopsdikter. I de två högstämde dikter där den klassiska mytologin inte är representerad tycks istället den kristna tron vara närvarande genom omnämnandet av "Himlen", som till exempel i dikt nummer 20, där det sägs att: "Himlen, som de Goda leder,/ Eder framtid nog bereder/ Säll ock lycklig, det tror jag."³⁸ Denna närvaro av kristen tro kan också återfinnas i sex av de dikter där de klassiska gudarna figurerar.³⁹ Den kristna tron har dock oftast en långt blygsammare roll i dikterna än vad den överdådiga klassiska mytologin har. Ett typiskt exempel är sista strofen i den dikt som är skriven till bröllopet mellan två medlemmar av hertig Fredrik Adolphs hovstat, kammartjänaren Gustaf Adolph Törn och jungfrun Friedrica Gustava Pihlgren. Där nämns "himlen" kort med orden: "Himlen säkert väl er menar,/ Han ert ägta tjäll tillrett", efter att diktens förutvarande fyra strofer enbart behandlat kärleksgudens förehavanden. Enligt Ann Öhrberg var det inte alls ovanligt att på detta sätt blanda hedendom och kristendom i bröllopsdikter på 1700-talet. Precis som i de dikter Öhrberg studerat återfinns de mytologiska inslagen främst i början av Bellmans dikter, medan de kristna inslagen ligger närmare dikternas avslut-

ning.⁴⁰ Man kan alltså med visst fog anta att Bellman även här följde ett traditionellt mönster.

Något som dock kan synas lite överraskande är att också döden omnämns i tio av de högstämda dikterna, och även i fem skämtsamma dikter.⁴¹ Visserligen tar den inte särskilt stor plats i någon av dikterna, men ändå framstår det, åtminstone för en nutida läsare, som något märkligt att överhuvudtaget nämna döden vid en bröllopfest. Man skulle kunna tänka sig att det hade något att göra med den traditionella kopplingen mellan död och sexualitet som ofta är tydlig i annan diktning av Bellman. Men vid närmare läsning är det mycket svårt att tänka sig att sexualiteten skulle ha något att göra med fraser som: "Lät Lifvet blifva Dödens Vän;/Här kommer nu min sorg igen./Förgänglighet, du Regentinna,/I ditt beslut var mild och sen"⁴², eller: "Här ger Kärlek dig ett lån,/Som väl Döden kan föröda"⁴³. Döden tycks här inte ha någon metaforisk innebörd.

Bellman nöjer sig ofta inte heller med att önska att paret ska få leva lyckliga fram till sin död, utan han utbroderar gärna stycket om deras död, som i detta exempel: "Lefve brud och brudgum säll/Till åldrens quäll,/Till dess Döden syns åt grafven lian peka!"⁴⁴ Man kan tycka att det skulle ha räckt att önska brudparet lycka fram till ålderns kväll, utan att behöva påpeka att de kommer att dö och begravas.

Det är lätt att också koppla dessa bilder till Bellmans övriga diktning, och då kanske främst till *Fredmans Epistlar*, där döden alltid är närvarande och livet i sig tycks verka som en påminnelse om att döden väntar runt hörnet. Man skulle därför kunna tänka sig att de många omnämnelserna av döden i bröllopsdikterna är ett utslag av Bellmans personliga författarstil. Men man bör kanske också ha i åtanke att döden på det hela taget var mer närvarande på 1700-talet än vad den är för oss idag. Det var på Bellmans tid mer regel än undantag att en del av barnen dog innan de uppnådde vuxen ålder, och många av bröllopsdikternas adressater gifte sig för andra gången eftersom deras tidigare maka eller make dött. Kanske var det i den miljön mer naturligt att ta upp döden även vid ett sådant tillfälle som en bröllopfest. Dessutom kan man tänka sig att Bellman ibland nämner döden som en anspelning på den kristna vigselritualens ord "till dess döden skiljer er åt". Men samtidigt pekar inte några andra studier av bröllopsdikter på att andra författare tenderade att nämna döden i sina bröllopsdikter i samma utsträckning som Bellman gör. Min slutsats av detta är att omnämmandet av döden i bröllopsdikterna till viss del är ett utslag av Bellmans personliga stil, men att det för dåtidens publik sannolikt inte framstod som lika uppseendeväckande som det kan göra för den nutida publiken.

Femton av Bellmans bröllopskrifter skulle kunna beskrivas som skämtsamma.⁴⁵ Majoriteten av de skämtsamma skrifterna är, som redan kommenterats, separata dikter eller visor. Innehållet i dessa texter är ännu mer varierat än vad fallet var med

de högstämda dikterna. Ett tema som dock återkommer på flera ställen är erotiken, som uttrycks genom olika sorters anspelningar och skämt om bröllopsnatten. Ett bra exempel på en sådan anspelning är inledningen till den visa som skrivits till den forne rättaren Johan Högström och hans brud. Där kan man även tydligt se skillnaden i språklig utformning mellan en skämtsam och en högstämd dikt:

Måndags morgon sad' bruden,
Nu vet jag mera än jag viste, hå hå,
Innan kransen och skruden
Och kronan sattes på min hjesse, hå hå.⁴⁶

Denna typ av anspelningar på bröllopsnatten stämmer också väl överens med traditionen inom bröllopsdiktningen, vilket bl.a. Öhrberg kommenterat. Öhrberg har också visat att både de sexuella anspelningarna och överhuvudtaget den skämtsamma stilen är mycket vanligare bland manliga författare än bland kvinnliga.⁴⁷ Om man jämför med Bellmans övriga produktion framstår dock hans sexuella skämt inom tillfällesdiktningen som mycket oskyldiga. Detta är väl också ganska naturligt, eftersom alltför grova anspelningar i bröllopsdikterna skulle kunna uppfattas som stötande av föremålen för uppvaktningen.

Två av de skämtsamma dikterna kan beskrivas som vispastischer.⁴⁸ Här är det främst själva pastischutformningen som är den skämtsamma poängen. Den ena av dessa visor är skriven i medeltida balladstil, med omkväde och inslag av riddarromantik. Första stroforna lyder:

Beate Mari satt uti högan-lofts-bur,
Den älskog vele vi berömma,
Med fladdrande lockar, pomponger och ur.
Alrakäraste min, jag kan eder aldrig förglömma.

Och det var en morgon till vårdagens fest,
Den älskog vele vi berömma,
Den tid då Naturen är mildast som mest.
Alrakäraste min, jag kan eder aldrig förglömma.

Knappt soln ur sin rundel sig speglat i mån',
Den älskog vele vi berömma,
Förrän at the-bordet stod dukadt i vrån.
Alrakäraste min, jag kan eder aldrig förglömma.⁴⁹

Som synes skapar Bellman här en humoristisk kontrast mellan medeltid och rokokko genom att blanda in samtida ting i den tydligt medeltida ramen. Redan då mycket

ålderdomliga ord som ”högan-lofts-bur” blandas med moderna företeelser som ”pomponger” (prydnad på kvinnohattar eller allmän grannlåt), ”ur” och ”the”.

Idén att skriva bröllopsvisor som balladpastischer var inte Bellmans egen. En poet som använde sig av detta grepp tidigare var Olof Dalin som bland annat skrev bröllopsvisan ”Stolts Agnes hon satt i höga lofts bur” år 1754.⁵⁰ Som titeln visar påminner Bellmans visa mycket om den som Dalin skrev mer än trettio år tidigare. Man kan alltså utgå från att Bellman även här skrev i en känd tradition.

Den andra av de två vispastischerna är inte skriven i lika tydlig balladstil, utan andas mer festligt bondbröllop med rader som: ”När som violen till en polska gnider,/ När som Hofredarn på en Brunte rider,/Då är det bröllop./.”⁵¹

De fingerade tidningstrycken

En särskilt intressant grupp av de skämtsamma bröllopsskrifterna utgörs av tre fingerade tidningstryck⁵², av vilka dock endast två finns bevarade i sin helhet. Bellman använder sig här, som så ofta, av parodi. Skrifterna efterhärmar de samtida tidningstrycken, som under Bellmans livstid blivit så etablerade som textmönster att de kunde ge material för parodier.

Bellman själv hade viss erfarenhet av tidningsbranschen eftersom han tillsammans med författaren och publicisten Olof Kexel utgivit skämttidskriften *Hwad Behagas?* under våren 1781.⁵³ Det finns dock inga större likheter mellan de fingerade tidningstrycken och *Hwad Behagas?* eftersom poängen med fingerade tidningstryck är att de skall imitera en förebild medan Bellmans skämttidskrift var en tidskrift i sin egen rätt.

Bellmans vän Petter Helin Pettersson och hans brud Lona Lidman erhöll på sin bröllopsdag den 5 september 1782 en utmärkt imitation av den samtida tidningen *Inrikes Tidningar*.⁵⁴ Vid första anblicken är det svårt att skilja Bellmans variant av nummer 69 av *Inrikes Tidningar* torsdagen den 5 september från det verkliga nummer 69 av tidningen som utgavs denna dag. Typsnittet och uppställningen är densamma i de båda trycken, men innehållet skiljer sig åt. Det kan vara värt att notera att Bellmans fingerade tidning inte trycktes av samme boktryckare som tryckte *Inrikes Tidningar*. Originalen trycktes av Lange medan Bellmans tryck kom från Stolpes boktryckeri.

I Bellmans variant av tidningen kan alla nyhetsnotiser på ett eller annat sinnrikt sätt anknytas till bröllopet. Huvudnyheten i Bellmans tryck är en högstämd beskrivning av en picknick i Hagaparken där en aria om kärleken avsjungs. En annan notis i skriften talar om att en ny stjärna ”af första rangen”, som inte observerats av vare sig Rudbeck, Celsius eller Klingensstierna, kommer att bli synlig i Stock-

holm i mitten av september. Denna stjärna har redan sedan en tid varit synlig på Faluhorisonten. Bellman anspelar här på bruden, som kom från Falun, men efter bröllopet skulle flytta till sin makes hem i Stockholm. En annan notis recenserar en bok som sägs handla om ”äktenskapet och Makars plikt” och argumentera för att äktenskapet är en mycket förnuftig och helig inrättning. Där finns även mer humoristiska notiser, till exempel den som beskriver hur en samling bröllopsmusikanter och en ”enfaldig Poet, som ärnade sig nedåt landet med några marker bröllops-vers uti en säck på ryggen” råkat i slagsmål och ställt till allmän oordning på sin väg till Falun, där bröllopet stod.

Också stilen i de olika notiserna imiterar stilen i de verkliga tidningstrycken. Man kan t.ex. se en likhet mellan den första notisen i Bellmans tryck och en av de första notiserna i det verkliga nummer av *Inrikes Tidningar* som gavs ut denna dag. Den verkliga notisen berättar om att en gymnasist på Wisingsö hållit en parentation över den nyligen avlidna änkedrottningen Lovisa Ulrika, och lyder som följer:

Wisingsö, den 21 Augustii

SedanLäro-Säten här, med största grämelse och hiertans blödande inhämtat av allmänna Tidningarne, at Swea Rikes Enke-Drottning genom döden afidit, blef den 18 innew. månad kl. 5 e.m. et underdånigt Sorge-Tal av Studiosus Pehr Isaac Liljenroth, uti Gymnasio på Svensk Wers hållit, hwarmed denne unga Witterhets älskare, under Sorge-Musique och Klockeringning för och efter Parentationen, war nog lyckelig, at wäcka de närwarandes förtjenta tårar öfwer denna stora förlust. Gymnasii Höre-Sal war på et så owanligt sätt wäl utsirad, at den förtjente alla närwarandes bifall och upmärksamhet⁵⁵

Bellmans inledande notis rör en mindre händelse och är en aning mer detaljrik, men stilen är densamma:

Haga, d. 5 September.

I den prägtigt här anlagde Kongl. Lust-Trädgården, är i dag morgonstunden inom de därstädes befintlige Alleer och Häckar, under skuggan af en åldrig och grönskande Ek, framsatt et litet dukat Caffé-Bord, med en ordenteligen utslagen duk, beprydt med hwita Chinesiska Koppar, kosteliga Skorpor och en rågad Gräddskål. I skygd af denna utswäfwande Stamm ärnar, som det förljudes, et Sällskap Wänner från Kongl. Lust-Slottet Carlberg sig förmiddagen infinna, i anledning af et wisst förefallande så gladt som högtidligt tilfälle; de tänka at inwiga denna dagen till oskyldiga nöjen och öma önsknigar.

En viss likhet i stil finns också mellan den notis i Bellmans tryck som berättar om slagsmålet mellan poeten och bröllopsmusikanterna och den notis i det verkliga tid-

ningsnumret som berättar om att åskan slagit ned i en bondgård i Östergötland. Efter nyhetsnotiserna följer i Bellmans version, precis som i den verkliga *Inrikes Tidningar*, en förteckning över vigda och döda, växelkursen i Europas viktigaste städer samt notifikationer och kungörelser. Först när man tittar lite närmare ser man skillnaden mellan dessa stycken i de två olika trycken. I Bellmans version heter en av de döda t.ex. ”Trisseltrasselius” och ”coursen” (vilken kunde betyda både växelkurs och meny) i Hamburg anges inte i riksdaler banco utan är ”5 supar till frukost”. Till den komiska poängen här hör också att flera av Stockholms krogar under denna tid hade namn efter större europeiska städer, som t.ex. Hamburg.

Det andra fingerade tidningstryck som finns bevarat i sin helhet är riktat till Bellmans vän Carl Agardt Pettersson och hans brud Anna Fredrica Sundling som gifte sig den 31 oktober 1794.⁵⁶ Detta tryck efterhärmar Johan Henrik Kellgrens och Carl Peter Lenngrens tidning *Stockholms Posten*. Detta fingerade tidningstryck skiljer sig dock från det som nyss behandlats. Likheten med förlagan är långt mindre än likheten mellan Bellmans version av *Inrikes Tidningar* och förlagan.⁵⁷ Här kan ses tydliga skillnader i både typsnitt och utformning. Också innehållet skiljer sig. I Bellmans version finns t.ex. rubrikerna ”Ankomne Resande” och ”Ankomne Skeppare”, vilka vanligtvis inte förekom i *Stockholms Posten*. Man får en känsla av att inte lika mycket arbete lagts ned på detta tryck som på imitationen av *Inrikes Tidningar*. Så kan nog också vara fallet, eftersom detta senare tryck skapats under Bellmans sista sjukdomstid, mindre än fyra månader innan hans död.

Av det tredje fingerade tidningstrycket, från maj 1780, finns endast en artikel bevarad. Intressant är att denna tycks röra sig i samma fiktiva universum som Fredmans sånger och epistlar. Artikeln är signerad Christian Wingmark och i texten nämns Fader Mollberg, vilka båda är återkommande figurer i Fredmans värld. Också visan ”Movitz blåste en Concert”, som sedermera blev Fredmans epistel nr 51, nämns i texten. Stilen i artikeln påminner även om den i epistlarna. Bellman ger här prov på den för honom så utmärkande målade typen av ”journalism” som knappast kunde återfinnas i tidningarna vid denna tid. Han beskriver t.ex. hur tidigt på morgonen det är genom att säga att:

[...] det var så tidigt, at Tornväktaren i Clara första gången tittade ut ur torngluggen med sin röda filtmössa och bara gäspade och drog näsan åter in i gluggen tillbaka; Lätta Dragonerne gingo ännu i tofflorna, och Kopparslagaren syntes ej emellan sina sjudande kittlar; jag påstår, at Fader Mollberg näppeligen hint mera vid det laget än till tredje supen och at basfioln ännu låg kullstjelpat bland ölstopen i Jöran-Helsingsgränd [...]⁵⁸

Detta fingerade tidningstryck var skrivet till bröllopet mellan Johan Schagerström och Greta Cajsa Risell. Johan Schagerström är känd i Bellmansammanhang för sitt

nitiska samlande av skaldens verk. Man skulle kunna tänka sig att de tydliga hän-syftningarna till Fredmans epistlar och sånger som finns i detta tryck är föranledda av Schagerströms uppenbara beundran av Bellmans diktande. Det bör påpekas att ingen annan av Bellmans bröllopskrifter har så tydliga likheter med och hän-syftningar till Fredmans värld och epistlarna.

Dikternas stilnivå och adressaternas identitet

En viktig fråga mot bakgrund av de tidigare analyserna är huruvida adressaternas identitet påverkat skrifternas innehåll. Man kan se vissa tydliga skillnader mellan dikter adresserade till par ur olika sociala skikt. De skämtdikter som är riktade till personer med lite högre status är ofta ganska respektfulla och städade. I en dikt faller till exempel löjet på författaren istället för på brudparet genom att dikten beskriver hur författaren drabbats av skrivkramp. I skämtsamma ordalag beskrivs hur en yrva-ken Bellman ska till att skriva ett hyllningsrim, men upptäcker att han ”Af Apollo, snäf och vred,/Helsades för Haquin Bager”.⁵⁹ Haquin Bager var en känd versmakare från Malmö vars platta rim brukade väcka löje i hans samtid.⁶⁰ De skämtdikter som är skrivna till icke ståndspersoner andas däremot en stor brist på respekt för adres-saterna. Dikten till rättsaren Johan Lindquist och hans brud går till och med så långt att den hånar och förlöjligar brudparet genom att måla upp en nidbild där mannen super och hans fru misshandlar honom. Även dikternas överskrifter förmedlar en bild av ståndssamhällets struktur vid den här tiden, som vi såg i fallet med drängen Calle respektive Baron Rålamb.

Men om adressaternas sociala ställning tydligt påverkat dikternas stilnivå verkar inte Bellmans personliga relation till adressaterna ha påverkat lika mycket. Det går dock att se vissa mönster. De tre fingerade tidningstrycken är alla riktade till perso-ner som Bellman kände personligen. Alla par inom grupperna borgare och ofrälse ståndspersoner som han inte hade någon nära relation till får högstämda dikter. Däremot går det inte att se några sådana tecken i de andra sociala grupperna. Detta kan delvis förklaras av att dessa grupper är mycket små och att det därför är svårt att se några tydliga mönster i dem. Jag vill dock våga mig på en gissning om att det var vanligast att författarens förhållande till adressaterna påverkade diktens stil när för-fattaren riktade sig till samhällets mellangrupper. Det verkar rimligt att anta att det var mindre accepterat att variera stilen när man riktade sig till personer som befann sig mycket högt eller mycket lågt i samhället. En högstämmd dikt till en dräng skulle inte kunna tas på allvar och en grov dikt till en baron skulle framstå som mycket stötande.

III

Eftersom bröllopsdikterna genom sin art mycket ofta tar upp ämnen som kvinnan, mannen och äktenskapet är de särskilt intressanta att studera ur ett könsperspektiv. Vad jag främst vill studera är vilken bild av kvinnan, mannen och äktenskapet som Bellman visar i sina dikter samt hur dessa bilder förhåller sig till tidens föreställningar och de bilder som var brukliga inom tillfällesdiktningen. För att rätt förstå bilderna av könen i dessa dikter är det viktigt att först titta på hur förhållandet mellan kvinnor och män såg ut i praktiken under denna tid.

Kvinnans och mannens ställning på 1700-talet

Under 1700-talet gavs riktlinjer för mannens och kvinnans roller i hushållet i den så kallade "hustavlan", som var en samling bibelcitater som inkorporerats i Luthers Lilla katekes, vilken ingick i psalmboken från 1540-talet fram till början av 1800-talet.⁶¹ I detta hustavleideal lades tonvikten vid kvinnans roll som maka och mor, medan mannen hade rollen av hushållets överhuvud. Förhållandet mellan mannen och kvinnan beskrevs i hustavlan som att mannen är kvinnans huvud och herre och hon skall vara honom underdånig. Hustrun hade dock ett visst inflytande i hemmet eftersom hon tillsammans med sin make skulle styra över barn och tjänstefolk. Kvinnans underdåniga förhållande till mannen var norm under denna tid, men det bör påpekas att normen inte alltid efterföljdes i det enskilda fallet. I tolkningen och diskussionen kring hustavlans budskap nedtonades med tiden stycket om kvinnans underdånighet till förmån för idéer om ömsesidig respekt inom äktenskapet.⁶²

Synen på kvinnan som underordnad mannen återspeglades även i lagen vid denna tid. Enligt 1734 års lag hade mannen i princip ensam befogenhet att förvalta egendom och förmögenhet i ett hushåll, även om han måste ha hustruns samtycke för att avyttra hennes egendom. Hustrun hade dock vissa begränsade befogenheter, som till exempel möjligheten att sluta mindre köp å hushållets vägnar. En ogift kvinnas situation var dock svagare. Hon var satt under en förmyndare och hade inte någon som helst rätt att bestämma över sin egen ekonomi. Det civilstånd som gav en kvinna störst befogenheter i samhället var utan tvekan änkeståndet. En änka hade full befogenhet över sig själv och sin ekonomi, och inte sällan förekom det att änkor ärvde sina makars företag och fortsatte att driva dem i egen regi. Annars fanns det lagar som begränsade kvinnors rätt att driva egna rörelser, och kvinnor var också förbjudna att ta tjänst inom statsförvaltningen.⁶³

Inte heller när det gällde lagen tycks det dock som om föreskrifterna alltid efter-

följdes. Det finns bland annat flera exempel under 1700-talet på kvinnor som var insatta i både ekonomiska och politiska frågor. Kvinnornas utbildning var dock genomgående sämre än männens. Kvinnor hade inte tillträde till någon av de traditionella utbildningsinstitutionerna och det var inte förrän mot slutet av seklet som det började startas flickskolor i Sverige. Fram till dess var kvinnornas enda möjlighet till utbildning den undervisning som bedrevs i hemmen. Detta var förstås främst aktuellt för flickor från samhällets övre skikt.⁶⁴

Den sociala konstruktionen av manlighet under 1700-talet har till viss del utretts av Jonas Liliequist i hans uppsats ”Från niding till sprätt”. Han påpekar att det under 1700-talet skedde en förskjutning i manlighetsidealet bort från krigiska bragder och mot samhällsnyttiga dygder. Det var inte längre mod och fysisk styrka som ansågs vara det manliga idealet lika mycket som tålmod och enkelhet i sederna.⁶⁵

Skökan och madonnan

Bland kvinnobeskrivningarna i Bellmans bröllopsskrifter utkristalliserar sig tre olika grupper, dels två schablonbilder och dels en liten mängd mer balanserade beskrivningar. Jag kommer här först att behandla de två schablonbilderna. Av dessa är den ena är en dygdig, undergiven och oskuldsfull kvinna, den andra däremot en aktiv, utåtagerande och sexuell kvinnogestalt.

Den passiva kvinnan anas i flera texter, men hon är speciellt tydlig i skrifterna till paren Schröderheim-von Stapelmohr och Hallencreutz-Risell. Den senare är för övrigt den balladpastisch som nämnts tidigare.⁶⁶ Gemensamt för dessa båda texter är att de beskriver hur den dygdiga kvinnan sitter på sin jungfrukammare och sysslar med oskyldiga tidsfördriv (knytning, bok och spel, respektive harpspel). Medan hon sitter där kommer plötsligt kärleksguden eller en ängel till henne och talar om vem hon bör gifta sig med. Åtminstone i den av dikterna där den varelse som besöker kvinnan kallas för ängel kan man se en tydlig anspelning på Bibelns bebådelseberättelse. Kvinnans passivitet blir i dessa dikter särskilt tydlig i och med att hon inte själv tar någon aktiv del i valet av make. Detta val har istället överlåtits på kärleksguden och ängeln. I dikten till Schröderheim-von Stapelmohr understryker också kärleksguden i sitt tal att det är han som valt kvinnans blivande make och han uppmanar henne att ”Tro hans [mannens] löften ord och eder”. Även detta understryker kvinnans passiva roll, genom att hon uppmanas att godta det som mannen säger utan att ifrågasätta. I visan till Hallencreutz-Risell ger inte ängeln några direkta uppmaningar till kvinnan utan leder endast hennes tankar in på rätt spår. Trots detta framgår det tydligt att kvinnan aldrig hade kunnat föreställa sig att hon överhuvudtaget skulle komma att gifta sig om inte ängeln hade hjälpt hennes tankar på traven. Orsaken till att hon ald-

rig tänkt i sådana banor är enligt visan att hon var ”Så menlös, så sedig som Oskulden är”. Mannen, däremot, förstår genast vad det är fråga om när ängeln uppenbarar sig för honom. På frågan: ”Hvad ser du?” svarar han direkt: ”Min Brud och din magt”.

Förutom ord som ”menlös” (här med den äldre betydelsen oskyldig) och ”sedig” beskrivs den passiva kvinnan i olika dikter även som ”i dygden skön”, ”tankfull”, ”öm och svag”, ”vackra Vän” och med ”stilla seder”. Den mest ingående beskrivningen får vi dock i det tryck som överlämnades till Ulrica Lidman när hon gifte sig med grosshandlare Scharp.⁶⁷ Detta lilla tryck innehåller ett kort prosastycke med titeln ”Något om det Täckta Könet”, där den ideala kvinnan beskrivs. Önskvärda egenskaper är enligt texten dygd, skönhet, blygsamhet, oskyldighet och ömhet. Det framhålls också att skönheten hos en kvinna förhöjs av sådana egenskaper som vittnar om ett gott hjärta, medan den skadas av känslor som avundsjuka, bitterhet och hat. Men det påpekas också att den yttre skönheten inte är lika viktig som de inre egenskaperna. Dessa inre egenskaper kommer också till sin fulla rätt när kvinnan ifråga är gift med en god make. Här framställs alltså den passiva, blygsamma och oskyldiga kvinnan som ett ideal.

Den dygdiga kvinnans förhållande till sin man beskrivs också på flera ställen.⁶⁸ Det konstateras att en kvinna som gifter sig binder sin lydnad vid en man, att hon skall lätta de bördor som tynger mannens hjärta samt bereda mannen ”ögonlust” med sin skönhet.

Det är alltså tydligt att den passiva kvinnan är ett positivt ideal. Frågan är då om man även kan se att den motsatta kvinnotypen uppfattas som något negativt. Det är främst i tre dikter som det förekommer kvinnor som är utpräglat aktiva.⁶⁹ I en bröllopskål till en Joseph Strömbom finns det en hänvisning till den passage i Gamla testamentet där Potifars hustru försöker förföra Josef. Författaren jämför Joseph Strömbom med hans bibliske namne, som flydde när kvinnan gjorde närmanden. I denna dikt har alltså kvinnan en roll som sexuellt krävande. Det komiska i denna skämtdikt är främst att mannen och kvinnan bytt sina traditionella roller. Det är kvinnan som gör sexuella närmanden och mannen som flyr, istället för tvärtom.⁷⁰

Det komiska greppet att låta mannen och kvinnan byta roller används även i den skämtdikt som är skriven till rättaren Högströms bröllop på Elfvik. Där består det komiska bland annat i att kvinnan slår mannen. Denna typ av komik var vanlig i den folksliga diktningen under Bellmans tid och hade sina rötter i den ’karnevaliska’ traditionen där vedertagna maktförhållanden vänds upp och ned.⁷¹ Det är också värt att notera att det under Bellmans ungdom, år 1755, utkom en rad texter som behandlade temat hustrur som agar sina män. Detta skedde efter att tidningar rapporterat om ett påstått rättsfall där en kvinna skulle ha givit sin man en risbastu efter att han örfilat henne. I dessa dikter och dramer vänds könsrollerna upp och ned

och kvinnan blir hushållets överhuvud medan mannen i vissa fall till och med tar över kvinnans arbetsuppgifter.⁷²

I bröllopsdikterna till Högström och Strömbom framstår det som om det främsta syftet med rollbytet är att driva med mannen. Dikterna tycks också främst ha varit riktade till männen. Brudgummen Högströms namn nämns flera gånger i dikten, medan brudens namn inte nämns alls. Samma sak gäller för dikten till Joseph Strömbom. Man kan också konstatera att det i Högströms fall troligen bara var brudgummen som Bellman hade någon koppling till.

I dikten till bröllopet mellan Adam Arenander och Carolina Uggle använder sig Bellman återigen av greppet att jämföra brudgummen med en biblisk namne, i detta fall urfadern Adam. Också här tycks dikten främst vara riktad till brudgummen. Det var också brudgummen som Bellman var bekant med. En kvinna finns dock närvarande i dikten i form av urmodern Eva. Ingenting antyder dock att denna Eva bör identifieras med bruden. Eva beskrivs på ett sexuellt sätt med orden ”Hon var, som alla vet,/Yster och yr och het,/Trinda länder,/Hvita händer/Och förträffligt fet.”⁷³ Hon ges också en ganska aktiv roll när det beskrivs hur hon ropar på sin make ur buskarna. Detta bör nog tolkas som en sexuell invit, men Adam är enligt dikten ”Dummer som en spån” och förstår inte poängen. Även här framställs alltså mannen som löjlig i en scen där kvinnan tar sexuellt initiativ aktiv. Det är dock inte främst kvinnans agerande som gör att dessa män framstår som löjliga, utan istället deras egna reaktioner på kvinnans agerande. Mannen blir löjlig för att han inte ser till att ta kontroll över situationen.

Gemensamt för de tre dikter som beskriver en aktiv kvinnoroll är alltså att de tycks ha som syfte att driva med mannen. Den aktiva kvinnorollen framställs som något negativt genom att den utgör ett hot mot mannens ställning.

En mer balanserad kvinnobild

De två ytterligheterna i form av den dygdiga jungfrun och den hotande sexuella kvinnan ger dock inte en helt rättvis bild av kvinno-skildringarna i Bellmans bröllopsdikter. I ett par dikter kan man nämligen, som tidigare kommenterats, ana en lite mer balanserad bild, där en kvinna kan vara aktiv och självständig utan att för den skull sakna dygd och anseende. Allra tydligast kanske detta är i dikten till prästen Salomon och hans brud. Där beskrivs bruden som nästan likvärdig sin man. Visserligen är det han som är vis och lärd, men hon är ”fundig som han” (fyndig). När mannen friar till henne är hon inte blyg eller undergiven, utan svarar ”käckt”. Det påpekas också att de båda är rika. Nu vet vi inte så mycket om brudparet som denna dikt är skriven till, men av dikten kan vi utläsa att de båda varit gifta tidi-

gare. De måste också ha varit lite äldre, eftersom de har barn sedan tidigare som börjar bli vuxna. Det är rimligt att anta att det faktum att denna kvinna var en äldre änka starkt har påverkat beskrivningen av henne. Det var nog mer accepterat att beskriva en äldre änka som käck, ”fundig”, rik och nästan likvärdig sin man än vad det skulle ha varit att beskriva en ung fröken på detta sätt.⁷⁴ I en dikt ur det fingerade tidningstryck som förärades paret Schagerström-Risell på deras bröllopsdag finns en intressant beskrivning av en kvinna som kan antas vara identisk med bruden. Denna kvinna liknar till stor del de passiva och dygdiga jungfrur som tidigare beskrivits. Hon är en herdinna vid namn Iris som är uppvakad av en man och blir ansatt av övertalningsförsök från Astrild. Det som skiljer denna herdinna från de dygdiga jungfrurna är hur hon bemöter mannens och Astrilds böner. Hon svarar nej, och inte på ett blygsamt och ursäktande sätt, utan bara ett enkelt ”Nej!”.

Nu skulle man ju kunna anta att kvinnans nekande skulle vara ett uttryck för hennes dygd, precis som den kvinna som på grund av sin oskyldiga natur inte ens kunde föreställa sig att hon skulle få en man. Men dygden verkar dock inte vara den enda anledningen i detta fall. Beskrivningen av Iris lyder nämligen som följande: ”Stilla, tyst och ledig,/Alltid vacker, from och sedig,/Dristig och fri och redig,/Blef hennes svar till Astrild: ’Nej!’”. Den första delen av denna beskrivning stämmer bra överens med synen på den passiva kvinnan: hon är stilla, tyst, ledig, vacker, from och sedig. Men sedan kommer tre oväntade adjektiv: dristig, fri och redig. Det ändrar bilden ganska radikalt. Det blir plötsligt en motsägelsefull bild som målas upp. Adjektiven i de två första verserna tycks gå emot dem i den tredje versen. Men samtidigt hålls de tre verserna samman mycket tydligt dels genom rimen (ledig/sedig/redig) och dels genom alliterationen mellan orden ”from” och ”fri”. Vi får en uppfattning om att denna kvinna har flera sidor. Hon inte bara uppfyller idealet av den tysta och sediga kvinnan, utan hon har också en stark vilja, en själsstyrka och ett gott intellekt. Det faktum att hon nekar Astrild skulle också kunna ses som ett uttryck för dessa egenskaper. Hon är dristig nog att neka, och hon nekar för att hon är så fri att hon inte vill binda sig vid en mans vilja och så redig att hon inte vill låta sig styras av känslor. Om man ser det på detta sätt blir hennes motvillighet ett uttryck för att hon är en stolt och stark varelse.

Denna bild förstärks också av hur hennes kamp mot känslorna beskrivs: ”Stundom vill hon förlåta,/Och stundom väpnas hennes mod.” En underdånig och vek kvinna skulle inte kunna beskrivas som att hennes mod ”väpnas”. Nu är det förstås så att Iris till slut blir tvungen att ge efter för Astrild och sina egna känslor, men inte heller då framstår hon som svag. När hon säger till sin Damon ”för din trohet njut din lön!” understryker hon att det är hon som har makten att bevilja honom det han vill ha. Det avgörande valet görs alltså här av kvinnan.

Man kan se vissa mönster i hur kvinnan beskrivs i Bellmans bröllopsdikter. Den passiva och dygdiga jungfrun är den vanligaste bilden, och den framställs på ett sätt som visar att det ansågs vara en positiv och smickrande bild av en kvinna. Adressaterna av dikter som innehöll denna kvinnobild hör till grupperna adel, ofrälse ståndspersoner och borgare. Två av dessa par var adliga, en brudgum var löjtnant, en var en mycket framgångsrik handelsman och en var läkare. Den direkt motsatta bilden av kvinnan, en aktiv och sexuell kvinna, uppträder i tre dikter, vilka alla är skämtsamma nidbilder. Löjet i dessa dikter tycks dock främst falla på mannen, av vilket man kan dra slutsatsen att denna sortens kvinna ansågs utgöra ett hot mot mannens ställning. Adressaterna av dessa dikter tillhör grupperna ofrälse ståndspersoner och icke ståndspersoner. En brudgum är länsman, en är kamrer och en är rättare. Även om det rör sig om mycket små grupper är det tydligt att adressaterna av dikter som beskriver en passiv och dygdig kvinna tillhör ett högre samhällskikt än de som fått dikter där det figurerar aktiva och sexuella kvinnor.

Handlingskraftiga och hårt arbetande män

Manliga idealbilder beskrivs inte lika ofta eller ingående som kvinnliga i Bellmans bröllopsdikter. Den tydligaste manliga idealbilden som förekommer är den beskrivning av brudgummen som finns i dikten till paret Heijkenskjöld-Wictorin. Mannen beskrivs där med orden: ”För en ugn med svettig panna/Stod en Bergsman, rask ock käck,/Mot de yra lustar fräck”. Det påpekas också i dikten att han har ”Både vilja och förmåga/Till de armas understöd”. Just mannens yrke – i detta fall brukspatron – är något som ofta nämns i dikterna. Intressant är att dikten till en brukspatron ger en bild av en svettig man som själv smider järnet. Detta kan ju knappast ha varit vad patronen för Hellefors bruk vanligen gjorde. Men att beskriva honom som en järnarbetare, i detta fall i själva Vulcans smedja, är ett effektivt sätt att symboliskt beskriva hans yrke. Denna bild understryker också hans handlingskraft och hårda arbete på ett sätt som en realistisk beskrivning av hans arbetsuppgifter troligen inte skulle kunna göra. Man kan koppla denna bild till den stil och mentalitet som gjorde att kamreren Schagerström och hans brud fröken Risell identifieras med herden Damon och herdinnan Iris. En kamrer var i verkliga livet mer värd än en herde, liksom en brukspatron var viktigare än en järnarbetare, men i diktens värld är de roller och yrken som står naturen nära mer värda än prosaiska ståndspositioner.

Anspelningar på mannens yrke förekommer även i sex andra dikter. Av de sammanlagt sju män vars yrken nämns i dikterna är tre brukspatroner, två läkare, en präst och en gulddragargesäll. Beskrivningarna av de övriga två brukspatronerna påminner om dikten till Heijkenskjöld på så sätt att även dessa män skildras som järn-

arbetare snarare än järnarbetarnas ledare. I dikten till bröllopet Barcheus-Wittfoth uppträder också Barcheus i Vulcans smedja och Astrild tilltalar honom med orden: ”Käcke Främling!/[...] /Vis dig i ditt stoft och damm!”. Även Hallencreutz placeras i själva järnhanteringen när Astrild uppmanar honom: ”träd upp ur ditt schakt!”. Gemensamt för dessa tre beskrivningar av brukspatroner är att deras handlingskraft och hårda arbete framhävs.

Läkarnas yrke framställs även det på ett poetiskt sätt. Medan Vulcan får representera järnhanteringen får Asklepios (av Bellman på franskt vis kallad Esculap) representera läkekonsten i dikten till läkaren Ophof. Och medan brukspatronen befinner sig i Vulcans smedja befinner sig läkaren i Esculaps salar, och benämns som hans son. Närmare än så skildras inte Ophof och hans yrke i denna dikt. En tydligare beskrivning får vi dock i dikten till läkaren Pihlgren där hans yrke framstår som ett nobelt kall: ”Sorg och krämpor, som förstöra,/Är ditt kall at störta ner”. Mannen ges också i uppdrag att ta hand om sin brud och henne ”i helsans gårdar föra”. Beskrivningen av Pihlgrens yrke verkar alltså även den för att framhäva mannens handlingskraft. Han skall ju störta ned det som förstör, och även skydda sin brud.

Prästens och gulddragargesällens yrken beskrivs inte lika poetiskt som läkarens och brukspatronens, men så är dessa dikter också mer skämtsamma i sin ton. Även deras yrken skildras dock i positiva ordalag. Om prästen sägs ”*Salomon* var både vis och lärd,/Som Prelaterna pläga”. Gulddragargesällens yrke omtalas med orden. ”Han plättat och så spunnit sitt gull/At hans vinst öfverväger ett gyldne schatull.”

Förutom dessa yrkesbeskrivningar förekommer det inte många andra skildringar av männens goda egenskaper i dikterna. De som ändå förekommer anknyter om inte till yrken så till officiella positioner, som i Astrilds tal till herr Scharp: ”Och du Man!— — — Dit stånd til prydnad,/Hedrad i dit Fosterland”. Nästan alla männens goda egenskaper kopplas alltså till deras yrken och andra officiella positioner, och viktigast av männens egenskaper tycks deras handlingskraft och hårda arbete vara. Detta stämmer bra överens med de resultat som Öhrberg kommit fram till i sin studie av främst kvinnors tillfällesdiktning under frihetstiden. Hon konstaterar där att det i de dikter hon studerat finns ett ideal som gäller för alla män, nämligen ”den idoge mannen som väl sköter sin ålagda syssla”.⁷⁵ Hon konstaterar också att männens egenskaper ofta kopplas till deras sociala status och roll samt till olika offentliga arenor och samhällets bästa.⁷⁶ Samma tendens har även Stina Hansson konstaterat i sin studie av Lucidors tillfällesdiktning.⁷⁷ Denna tendens kan också anknytas till Jonas Liliequists beskrivning av 1700-talets mansideal, där stor vikt lades vid samhällsnyttiga dygder och en fast karaktär.⁷⁸

Sättet på vilket männens dygder beskrivs utgör en stark kontrast till beskrivningen av kvinnornas dygder. Nu hade kvinnorna i majoriteten av fallen inget yrke,

så det är självklart att kvinnornas egenskaper inte kopplas till ett sådant. Men man skulle kunna tänka sig att deras egenskaper då istället skulle kopplas till deras roll i hushållet, vilket kan sägas ha varit kvinnans motsvarighet till mannens yrke. En sådan koppling har också Öhrberg och Lindqvist funnit i en del av de dikter de studerat.⁷⁹ Detta är dock inte fallet i Bellmans dikter.

Endast i några fall nämns kvinnans plikter i hemmet, såsom att baka och diska och styra om sitt hushåll, men till dessa sysslor kopplas inte egentligen några av kvinnans egenskaper. Det bara konstateras att det är det hon kommer att göra nu när hon gift sig. På ett ställe konstateras även att en kvinnas officiella position inte har någon betydelse, så länge hon har ett dygdigt hjärta: "En Drottning bär med en Trälinna / En lika dyr och stor juvel".⁸⁰ Den enda egentliga yttre plikt som kopplas samman med en kvinnas goda egenskaper är hennes plikt att stötta sin make, alltså en känslomässig och inte praktisk uppgift. Ett undantag är dikten till prästen Salomon och hans brud. Där är det dock inte bruden som tillskrivs praktiskt kunnande, utan det är poeten själv som önskar sig en "Flicka som seder och slöjder förstår". Men i allmänhet är det så att männens goda egenskaper kopplas samman med deras yrken, handlingar och officiella positioner, medan kvinnans goda egenskaper rör sig på det inre planet och visar sig i känslor och tankar snarare än i position och handling. Stina Hansson har funnit samma mönster i Lucidors tillfällesdiktning, där männen hyllas för praktiskt kunnande och nyttiga gärningar medan kvinnorna hyllas för mer passiva drag, som till exempel skönhet och kyskhet.⁸¹

I dikterna behandlas inte bara männens goda egenskaper utan även deras dåliga sidor. Om idealbilden av mannen är en handlingskraftig och hårt arbetande man är nidbilden den direkta motsatsen. Dessa män uppvisar passivitet, och till på köpet passivitet i förhållande till en aktiv kvinna. Inte heller nämns något om yrken i dessa dikter, utan dessa män är främst intresserade av att supa och rumla. Det finns en viss skillnad mellan de män som utmålas på detta sätt och de män som beskrivs i berömmande ordalag. De som utmålas som passiva är en kamrer, en rättare och en länsman, medan de män som beskrivs i positiva ordalag är tre brukspatroner, varav en är adlig, två läkare, en präst, en mycket framgångsrik affärsman och en gulddragargesäll. De som beskrivs på ett positivt sätt befinner sig alltså i något högre positioner än de som blir utsatta för åtlöje. Undantaget är gulddragargesällen, men som konstaterats tidigare är hans position inte så låg som man skulle kunna tro. Han befinner sig högre än rättaren och inte alltför långt ifrån länsmannen och kamreren.

Några tydliga kopplingar mellan hur kvinnorna och männen beskrivs i dikterna och adressaternas förhållande till Bellman har jag inte kunnat finna.

Kvinnan och mannen som en enhet och äktenskapets kännetecken

Vi har sett att kvinnors och mäns dygder oftast beskrivs på olika sätt i dikterna. Men det finns också en del fall där kvinnan och mannen tillskrivs samma egenskaper. Det är intressant att se vilka egenskaper som ansågs kunna ägas av både kvinnor och män på samma villkor. Ett exempel är dikten till prästen Salomon och hans brud, där paret beskrivs med orden: ”Paret var väl muntert, artigt och täckt.” Att just detta par beskrivs som en enhet där kvinnan och mannen delar samma drag är inte så överraskande, eftersom de är det par där kvinnan och mannen i övrigt framstår som mest jämställda.

Ett exempel på ett par där kvinnan och mannen får dela vissa drag är dikten till paret Ophof-Lilljenwall. Där säger Esculap att kvinnan ”Vann i ära, tro och dygd/ Med min vittra Son sin Like”. Här poängteras också att mannen och kvinnan inte bara båda äger dessa drag, utan att de inom dessa områden är varandras likar. Just de egenskaper som de båda sägs inneha kan sägas vara ganska könsneutrala. Öhrberg konstaterar t.ex. att de bröllopsdikter som hon studerat ofta poängterar vikten av dygd hos bägge makar.⁸²

I andra dikter beskrivs paret till exempel som både ”täckt och ädelt”, och andra dygder som de båda kan bära är kärlek, tro, nit och dygd. Här är det kanske mest intressanta att både kvinnan och mannen tillskrivs nit, vilket är en aktiv egenskap. I de flesta bröllopsdikter av Bellman är de aktiva dragen annars förbehållna enbart männen. Det är också intressant att två par beskrivs som ”täcka”. Detta är en beskrivning av deras utseende, något som annars bara brukar användas i prisandet av kvinnor.

Eftersom dikterna är skrivna till bröllop är förstås äktenskapets förtjänster och problem ett frekvent motiv i dikterna. Något som ofta tas upp är vilka motiv det finns till att gifta sig. Just diskussionen om äktenskapets för- och nackdelar, både i allmänhet och för den enskilda personen, var för övrigt en vanlig övning i unga pojkars retorikundervisning vid denna tid, vilken var en viktig del av en god utbildning. Där användes ett antal standardövningar, så kallade progymnasmata.⁸³ En av övningarna, *thesis*, handlade om att göra en undersökning av en fråga och framföra logiska argument och motargument. I denna övning var frågan om man bör gifta sig ett av de vanligaste exemplen. Undersökning kunde se ut på två sätt, antingen *questio infinita*, det vill säga rörande äktenskapets för- och nackdelar i allmänhet, eller *questio finita*, frågan om äktenskapets för- och nackdelar för en specifik person.⁸⁴ Båda dessa typer av diskussioner återfinns i Bellmans bröllopsdikter. Det är rimligt att anta att Bellman hade utfört sådana övningar som ung. Men diskussionen om äktenskapets för- och nackdelar var också ett vanligt förekommande inslag i bröllopsdiktningen. Ett känt exempel är *Bröllops Besvärs Ihugkommelse* från 1600-talet.⁸⁵

De argument som i Bellmans dikter används för *questio finita* handlar ofta om att bruden/brudgummen som personen ifråga ska gifta sig med äger många bra egenskaper, och att det därför kommer att bli ett bra äktenskap. En annan sak som ofta tas upp är att de tu älskar varandra, eller åtminstone tycker mycket om varandra, och att de därför kommer att bli lyckliga om de gifter sig. Just det faktum att både bruden och brudgummen vill gifta sig och att det är ett gemensamt beslut är något som ofta nämns, även om det ibland påpekas att det till en början krävts en viss övertalning av endera parten. Vikten av ömsesidighet i äktenskapet är också något som Öhrberg funnit betonas i många av de bröllopsdikter hon studerat. I en av Bellmans skämtsamma dikter ges dock ett mer pragmatiskt argument för äktenskapet. Där konstateras att: ”Hela lifvet på det sättet [i äktenskap]/Bättre är för Herrn och Frun/Än att dö på Lazarettet/I en blå paulun”. Med detta menas helt enkelt att monogami i form av äktenskap är bra för paret för att de då undviker döden genom könssjukdomar.

Beträffande *questio infinita*, den allmänna frågan, är argumenten fler och mer varierade. Där finns också en del argument mot äktenskap, i form av beskrivningar av problem som kan uppstå, även om förstås slutsatsen i dikterna alltid är att argumenten för äktenskapet är starkast. Ett problem med äktenskapet som nämns är att det inte alltid är lätt att hålla sams med sin make eller maka, ett annat är att det kan vara svårt att få ekonomin att gå ihop när man har en familj att försörja och tiderna är ekonomiskt osäkra. Argumenten för äktenskap överväger dock, av förståeliga skäl. Dessa argument framförs inte enbart i diktform, utan även i en notis i det fingerade tidningsstryck som paret Helin-Risell erhöll på sin bröllopsdag där en bok om äktenskapet recenseras. I detta prosastycke nämns många olika argument för äktenskapet, och man kan tänka sig att denna text påminner om de övningsuppgifter som unga pojkar brukade få skriva. Äktenskapet beskrivs i texten som något som tillkommit dels för att säkra fortplantningen och dels för att säkra den enskilda människans lycka och lugn. Det slås fast att äktenskapet är bra för både individen, staten och världen i allmänhet. Det påpekas också att äktenskapet är en följd av att Gud skapat kärlek och attraktion mellan könen.

Att kärleken, och i viss mån även sexualiteten, är en i det närmaste allsmäktig kraft i naturen är ett motiv som även återfinns i andra bröllopsskrifter av Bellman. I en dikt beskrivs kärleken ”Som till de alraminsta djuren/Utgjuter eld i lif och blod”⁸⁶. På ett annat ställe hänсыftas till Linnés lära om växters sexualliv med orden ”Träd och blommor//.paras på sitt vis/Menskjan af naturen/Som de andra djuren/Kallar kärlek//.jordens paradiset”.⁸⁷ Kärlekens och naturens allmakt är ett klassiskt motiv inom bröllopsdiktningen, så det kan konstateras att Bellman här följer traditionen. Vikten av fortplantning är något som också nämns i många av bröllops-

skrifterna, ofta genom påpekanden om att det är viktigt att föra sin släkt vidare samt önskningsar om att paret skall förunnas glädjen av många barn. I dikten till brölloppet Heijkensköld-Wictorin poängteras till exempel fortplantningens vikt och dess patriotiska funktion med orden: ”Men en ting alt öfverväger:/Skänk ert Fosterland ett arf,/Som gör Ägtenskapet heder,/ At ert blod i flera leder pryder *Gustafs* tidehvarf.”⁸⁸

Slutord

Schablonbilderna av kvinnor och män är inte helt fasta i Bellmans bröllopsdikter. Detta märks särskilt i de dikter där man får en mer nyanserad bild av kvinnan, men också när paren beskrivs som en enhet och kvinnan och mannen tillskrivs samma egenskaper. Inte heller tycks Bellman alltid hålla sig helt till reglerna om hur man skriver till personer ur olika sociala grupper. Det finns bland texterna skämtsamma dikter som riktar sig till par i höga positioner och högstämda dikter som riktar sig till personer ur samhällets lägre skikt. Både då det gäller beskrivningarna av män och kvinnor och tilltalet till par ur olika sociala grupper finns det dock vissa tydliga gränser som Bellman inte överskrider. Även om reglerna inte är benhårda skulle det ha varit helt omöjligt för honom att t.ex. byta mottagare på dikterna som vänder sig till en dräng respektive en baron. På samma sätt skulle det ha varit omöjligt att helt byta plats på adjektiven som används för att beskriva en dygdig jungfru respektive en hårt arbetande man. Att det ändå finns en viss plats att tänja på gränserna i dessa dikter kan nog delvis förklaras med att det rör sig om bröllopsdikter, vilka av tradition inte hölls i lika strama retoriska tyglar som till exempel gravdikterna.

Intressant är att man kan se en hel del likheter mellan Bellmans bröllopsdikter och hans mer kända produktion. Exempel som jag redan tagit upp är inslagen av mytologiska bilder och omnämmandet av döden. En annan likhet kan ses i beskrivningarna av kvinnan och mannen. I till exempel *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger* förekommer både beskrivningar av dygdiga herdinnor och lystna skökor, medan männen ofta liknar de passiva suputer som återfinns i bröllopsdiktningens nidbilder. Dessa likheter skulle jag vilja påstå inte enbart beror på att dessa olika inslag är utmärkande för Bellmans författarstil. Istället uppfattar jag det som att han i sin övriga produktion medvetet leker med klichéer ur repertoaren.

Det mest slående med kvinnobeskrivningen i *Fredmans Epistlar* är kanske den dubbelexponering som ofta uppträder. Samma kvinna kan beskrivas som både gudinna och sköka, som i Epistel nr 25 ”Blåsen nu alla”, där Ulla Winblad i inledningen är Venus som färdas med pompa och ståt, för att i slutet av visan förvandlas till en prostituerad på ett värdshus. I ett annat känt exempel, Epistel nr 80, ”Liksom

en Herdinna”, sker förvandlingen istället från herdinna till sköka. Ulla Winblad framträder i visans inledning som en vacker herdinna som flätar blomsterkransar, men senare överger hon blomsterkransarna för att istället dricka brännvin på krita, spela hasardspel och erbjuda sina tjänster till män. Båda dessa kvinnotyper kan anas inom bröllopsdiktningen, men där kan den aktiva och starkt sexuella kvinnan och den oskyldiga jungfrun inte uppträda tillsammans. Det som sker i epistlarna är att en kvinna som befinner sig längst ned i den sociala hierarkin beskrivs med ord och troper som är tänkta att användas för kvinnor ur hierarkins högsta skikt. Bellman vänder här upp och ned på principen om *decorum*, och effekten av detta blir än större av att han medvetet använder sig av de bilder som var vanliga inom tillfällesdiktningen. Genom att studera hans tillfällesdiktning kan man på så sätt också nå en större förståelse för hans övriga verk.

Corpus

Alla uppgifter är tagna från Standardupplagan om inte annat anges. Verk med oklar attribution är markerade med ”?”.

? 1. **Vid Secreterarens och Kämnares, Herr CLAES ARRHÉN VON KAPFELMANS samt Mademoiselle CATHARINA CRIST. BELLMANS bröllopsdag den Februarii 1763.**

Tryckt separat. Osignerad, men troligen skriven av Bellman. Catharina Christina var hans äldsta syster. Bröllopet ägde rum den 11 februari 1763. StU VIII: *Dikter till enskilda I*, s. 11–14

? 2. **Bröllopsskål till Joseph Strömbom**

Handschrift hos Nils Afzelius. Torde vara skriven till kronolänsmannen och hovrättskommissarien Joseph Georg Strömboms giftermål med Christina Catharina Otter den 30 maj 1764. Bruden var änka efter den tidigare kronolänsmannen. Av dikten att döma tycks författaren ha varit god vän med brudgummen, men inga bevis för Bellmans bekantskap med Strömbom har kunnat hittas (enl. Nils Afzelius i ”En okänd bröllopsskål” ur *Bellmansstudier VII*). StU VIII: *Dikter till enskilda I*, s. 23

? 3. **Dikt med anledning av kronprins Gustafs bröllop**

Handschrift och skillingtryck. Dikten bör ha tillkommit kring den 4 november 1766, då kronprins Gustaf gifte sig med den danska prinsessan Sophia. Dikten är anonym. StU XII: *Dikter till enskilda V*, s. 130–132

4. Ett dygdigt hjerta, betraktadt på Lieutenantens vid Kongl. Amiralitetet Herr EBBE ANDERSON BAUMANS och Fru ANNA MARGARETHA PIHLBERGS bröllopsdag den 27 augusti 1767

Tryckt separat. Fru Pihlberg var dotter till en välbärgad bryggare och hade tidigare varit gift med en annan bryggare. StU VIII: *Dikter till enskilda I*, s. 54–57

5. Till Brudparet i Haga 14/2 1768

Egenhändig handskrift i Stifts- och Landsbiblioteket i Skara. Brudparet i Haga har ej kunnat identifieras. StU VIII: *Dikter till enskilda I*, s. 70–71

? 6. Dikt utan överskrift

Handskrift i Nechers vissamling. Om brudparet vet vi bara det som går att utläsa av dikten, det vill säga att brudgummen var en präst som hette Salomon i förnamn samt att både bruden och brudgummen varit gifta tidigare. Härstammar troligen från 1760-talet. StU VIII: *Dikter till enskilda I*, s. 107–109

7. På Auditeurens Herr Gustaf Cervins och Mademoiselle Beata Elmqvists Bröllopsdag, den 8. Februari 1771

Renskrift, möjligen egenhändig, i KB:s autografsamling. Brudgummens bror var arbetskamrat med Bellman vid tillfället för diktens skrivande. Troligen utförd på beställning. StU XVII: *Efterskörd*, s. 30–31

8. Vid Assessorens Herr Detlof Heijkenskjölds och Mademoiselle Ulrika Lovisa Wictorins ägta förening den 6 Junii 1776

Tryckt i *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* Nr 149–150 den 17 juni 1776 samt i *Adressen* nr 67 den 15 augusti 1776. Den verkliga tidpunkten för bröllopet var enligt vigselboken den 7 juni och inte den 6:e som det står i titeln. Herr Heijkenskjöld var brukspatron och fröken Wictorin var dotter till en brukspatron. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 36–39

9. Vid Kammar-Tjenarens hos Hans Kongl. Höghet Hertig Friedrich Adolph Herr Gustaf Adolph Törns och Jungfru Friedrica Gustava Pihlgrens ägta förening den 29 October 1776

Tryckt separat. Dikten är osignerad, men är troligen skriven av Bellman. Både bruden och brudgummen hade anknytning till hertig Fredric Adolphs hovstat, vilken Bellmans sväger Claes Arrhén von Kapfelman sedan 1775 tillhörde i egenskap av ekonomihovmästare. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 49–51

10. Vid Kongl. Expeditions-Secreteraren Schröderheims och Fröken von Stapelmohrs bröllop 1776

Tryckt separat. Bröllopsparet tillhörde Bellmans umgängesvänner. Bröllopet ägde rum den 26 november 1776. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 53–55

11. Dikt utan titel till bröllopet mellan Johan Pihlgren och Maria Elisabeth Bellman

Tryckt i *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* nr 85–86 den 21 maj 1777. Själva bröllopet ägde rum den 17 april 1777. Bruden var Bellmans syster. Brudgummen var läkare. *Dikter till enskilda II*, s. 66–68

? 12. Vid Hofmästarens hos Hans Kongl. Höghet Hertigen af Södermanland Herr Charles Le Griels och Mademoiselle Margueritte Susanne Friedleins ägta förening den 15 Maj 1777

Tryckt separat. Fröken Freidlein var kusin till Bellmans fästmö Lovisa Grönlund. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 69–70

13. Då Herr Bruks-Patron Anders Barcheus och Mademoiselle Hedvig Wittfoth sammanvigdes på Gysinge Bruk den 3 Junii 1777

Tryckt separat och även publicerad i en någon omarbetad version i *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* nr 93–96 den 3 juni 1777. Bruden var dotter till en brukspatron. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 81–83

14. Stycke ur en bröllopsskrift tryckt till Kamreraren Herr J. O. Schagerströms och M. C. Risells bröllopsdag den 18 maj 1780

Hela bröllopsskriften var utformad som ett tidningsnummer och tryckt separat, men finns ej bevarad. Detta stycke ur bröllopsskriften trycktes i samlingen *Fredmans Handskrifter* (Upsala 1813) och har på så sätt bevarats. Bellmans bidrag till skriften består av både prosa och poesi. Makarna Schagerström kom med tiden att bli en av Bellmans mest generösa långivare. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 134–136

15. Bröllops-Skrift Vid Kongl. Hof-Gulddragaren Herr Widmans och Fru Helena Margaretha Smitts ägta förening den 20 Junii 1780

Finns endast bevarad som handskrift i Völschows samling. Paret tillhörde Bellmans umgängeskrets, och lånade honom också pengar. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 138–140

? 16. Vid Krono-Uppbörds-Commissariens Herr Gustaf Tåströms samt Mademoiselle Maria Catharina Sandborgs ägta förening den 13 December 1781
Publicerad i *Stockholms Posten* nr 294, den 20 december 1781. Herr Tåström tillhörde Bellmans umgängeskrets. De var båda medlemmar i Par Bricole. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 151–154

17. Bröllopsskrift i form av ett fingerat tidningstryck, Torsdagen den 5 September år 1782

Tryckt separat. Bröllopet stod mellan Petter Helin Pettersson och Lona Lidman. Brudgummen, en affärsman, var vän till Bellman. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 159–169

18. Vid Mademoiselle ULRICA LIDMANS samt Grosshandlaren Herr SCHARPS äkta förening den 18 Januarii 1784

Tryckt separat. Endast till en del signerad av Bellman. Den föreligger blott i ett känt exemplar, tryckt på åtta små blad, interfolierade i ett i ljusblått siden bundet exemplar av Historisk Almanach för Skott-Året 1784. Den lilla volymen har tydligen överlämnats till bruden på bröllopsdagen och bär hennes initialer i guld på pärmens insida. Brudgummen var en framgångsrik affärsman och tillhörde den så kallade skeppsbroadeln. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 189–196

19. Vid Stads och Bergs Chirurgi Ädel och Högaktad Herr Adolph Fredrich Op-hofs och Dygdädla Mademoiselle Catharina Charlotta Lilljenwalls bröllopshög-tid den Junii 1784

Tryckt separat. Bröllopet ägde rum på midsommardagen. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 201–203

20. Till Herr Kyrckoherden Carlström ock Mademoiselle Teuchler på deras bröllopfäst den 7 November 1784

Handskrift i Sondéns samling. StU IX: *Dikter till enskilda II*, s. 204–205

21. En gammal visa

Afsjungen vid Bergmästaren öfver Östergötlands och Södermanlands Bergslag Välborne Herr Johan Engelberth Hallencreutz' och Mademoiselle Högädla Beata Maria Risells bröllops-fest, den 28 Maj 1786

Handskrift i Schagerströms samling. Bellman hade livlig kontakt med brudens släkt. StU X: *Dikter till enskilda III*, s. 23–26

22. En annan visa öfver samma ämne

Handskrift i Schagerströms samling. Skriven till samma bröllop som föregående dikt. StU XVII: *Efterskörd*, s. 86

23. Vid Cammereraren Adam Arenanders bröllop

Handskrift. Skriven till bröllopet mellan Adam Arenander och Carolina Ugglå som ägde rum den 22 juni 1787. Arenander var medlem i Par Bricole. StU X: *Dikter till enskilda III*, s. 44–45

24. Brud-Skrift den 17 October 1787

Handskrift. Brudparet okänt. StU X: *Dikter till enskilda III*, s. 63–64

25. Vid Högströms bröllop på Elfvik d. 13 januari 1788

Handskrift i Völschows samling. Brudgummen Johan Högström hade varit rättare på Widmans Elfvik, men flyttade därifrån 1786. Gulddragare Widman tycks ha ordnat bröllopet för sin forne rättare. Troligen skrev Bellman dikten som en väntjänst till Widman som var värd för bröllopet. StU XVII: *Efterskörd*, s. 159–161

26. Vid Borgmästarens Herr Johan Daniel Sjödens och Mademoiselle Petronella Carolina Schislers ägta förening

Publicerad i *Stockholms Posten* nr 68 den 20 mars 1788. Finns även som handskrift. Översänd till Hudiksvall, där brudgummen var nyutnämnd borgmästare. Sjödin hade arbetat tillsammans med Bellman på nummerlotteriet. Bröllopet ägde rum den 17 mars 1788. StU X: *Dikter till enskilda III*, s. 109–110

27. Brud-Skrift vid Kryddkrämaren Herr Joh: Eks och Mademoiselle Fredrica Maria Westbergs ägta förening den 25 Martii 1788.

Handskrift i Völschows samling. StU X: *Dikter till enskilda III*, s. III–III2

28. Vid rättaren Joh: Lindqvist och Maria Ullströms ägta förening April 1788

Handskrift i Völschows samling. Brudgummen arbetade i Widmans gulddrageri. Bellman var vän med Widman. StU XVII: *Efterskörd*, s. 168–169

29. Vid Calles bröllop, som fick en döpt Judinna 12/4 1789

Handskrift i Völschows samling. Enligt en not i Völschows samling var Calle dräng hos honom. Vem den döpta judinnan var är okänt. StU X: *Dikter till enskilda III*, s. 174–175

30. Bröllopsdagen den 20 Junii 1793

Handskrift. Det råder en viss förvirring angående vilket par som dikten är riktad till. Enligt en anteckning på pärmen av det handskrivna manuskriptet står att dikten varit riktad till skådespelaren Johan Samuel Ahlgren och hans brud Carolina Albertina Griberg, som var dotter till en slottsförvaltare. Enligt Carléns utgåva skulle dikten dock vara riktad till grosshandlare Johan Medling och hans brud Christina Carolina Noër, som var dotter till Bellmans gode vän vinhandlare Eric Noër. Eftersom de båda brudparen hade samma bröllopsdag skulle man kunna tänka sig att Bellman gav dem båda samma dikt. StU XI: *Dikter till enskilda IV*, s. 202

31. Då Ståthållaren på Drottningholm Slott, Konungens Hof-Stallmästare, Commendeuren af Kgl. Nordstjerne-Orden, samt Ridd. af Kgl. Svärds-Orden, Högvälborne Baron Herr Claes Rålamb sammanvigdes med Hof-Fröken Högvälborna Grefvinnan von Düben. Den 18 Maji 1794

Tryckt separat. Både bruden och brudgummen var förgrundsfigurer vid det gustavianska hovet och hade kontakter med Bellman. StU XII: *Dikter till enskilda V*, s. 26–27

32. Vid Kongl. Secreteraren Herr Carl Agardt Petterssons och Mademoiselle Anna Fredrica Sundlings Bröllops-Fest Den 31 October 1794

Tryckt separat. Ett fingerat tidningstryck med både dikt och prosa, av allt att döma skrivet av Bellman. Brudgummen tillhörde Bellmans nära vänskapskrets från Par Bricole. StU XII: *Dikter till enskilda V*, s. 50–55

ABSTRACT

This paper is a study of the epithalamiums written by the poet Carl Michael Bellman. The collected works of Bellman include 32 wedding poems, but the attribution is unclear in six cases. Comparison shows that Bellman followed an acknowledged tradition when he wrote wedding poems, even if there are some exceptions.

It is possible to establish the social position of the bridegroom in 30 cases. The majority of them belonged somewhere on the middle part of the social scale.

The descriptions of women in the poems are of three different kinds. One is the virtuous and passive woman, the other an active and sexual woman, while the third kind is a more balanced character, who can be active and independent and still possess virtue.

The virtuous man is described as hardworking and efficient, while the negative picture of a man is someone who is passive and often a drunkard. When male virtue is mentioned in the

poems it is often associated with the occupations, actions and official positions of the men. Female virtues, on the other hand, are mostly connected to thoughts and feelings.

NOTER

- 1 "Verkdiktning" innebär "att det skrivna betraktas som en del av ett *författarskap*, i vilket diktaren bearbetar ett personligt upplevelsematerial och skapar originella former efter det egna stoffets fordringar". "Repertoardiktningen", som dominerade fram till romantiken, innebär istället att diktningen ses som ett hantverk där man utgår från vissa regler i form av genrer, retoriska principer och givna stoffkretsar. Horace Engdahl, *Den romantiska texten* (diss. Stockholm, 1986), s. 37–38.
- 2 Jag vill framföra ett stort tack till professor Bo Bennich-Björkman, doktorand Stefan Ekman, docent Gunnar Hillbom, professor Marie-Christine Skuncke och fil.dr. Ann Öhrberg, som alla på olika sätt hjälpt mig med genomförandet av denna studie. Uppsatsen är en omarbetad version av en magisteruppsats framlagd vid Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala Universitet HT 2002: "Hymen och Bellman – En studie av Bellmans bröllopsdiktning".
- 3 Den enda studie av ett verk av Bellman som hittills anlagt ett genusperspektiv är Agneta Helmius artikel "Tankar om flickors ostadighet: en debatt om kön i Stockholm år 1758" ur *Nordnytt* 50/9. Denna artikel behandlar dock främst den debatt som initierades av en dikt av Bellman.
- 4 Per S. Ridderstad, "Tryckt för tillfället" ur *Den svenska boken 500 år* (Stockholm, 1983) s. 36–49.
- 5 Hans-Henrik Krummacher, "Das barocke Epicedium. Rhetorische Tradition und deutsche Gelegenheitsdichtung im 17. Jahrhundert" ur *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft* 18, 1974, utg. Fritz Martini m.fl. (tr. 1975).
- 6 Det rör sig om dikt nr 5, egenhändigt skriven foliosida, nr 7, renskrift, möjligen egenhändig, samt nr 30, renskrift med noter av Uttini och en teckning av Sergel. Avskriften som skett efter bröllopet är dikt nr 2, se Nils Afzelius, "En okänd bröllopskål av Bellman" ur *Bellmanstudier VII* (Stockholm, 1938).
- 7 Ridderstad 1983, s. 246.
- 8 Brev från Gunnar Hillbom till förf. 2002-12-29.
- 9 Kommentarer till del XII av Standardupplagan, s. 106.
- 10 Kommentarer till del XVII av Standardupplagan, s. 269.
- 11 Kommentarer till del XVII av Standardupplagan, s. 171.
- 12 Dessa dikter har senare publicerats i Standardupplagans tolfte del.
- 13 Skrifter nr 2, 3, 5, 6 14, 17, 21, 22, 23, 25, 28, 30 och 32 framfördes troligen helt eller delvis som sång. Melodin är känd till visa nr 3, 6, 21, 22, 25, 30 och 32 och möjligen känd till nr 28. Se kommentarerna till respektive visa i Standardupplagan.
- 14 Jfr Ann Öhrberg, *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare* (diss. Uppsala, 2001), s. 82.

- 15 Kommentarererna till del IX av Standardupplagan, s. 113–114.
- 16 På det manuskript av dikt nr 30 som finns bevarat idag står det att dikten varit riktad till den firade skådespelaren Johan Samuel Ahlgren och hans brud Carolina Albertina Griberg. I en not i Carléns utgåva av Bellmans samlade skrifter från 1861 står det däremot att dikten är riktad till grosshandlare Medling och hans brud Christina Carolina Noër. Det manuskript som finns bevarat idag måste med största sannolikhet ha varit adresserat till den kände skådespelaren och hans brud. Det innehåller nämligen, förutom Bellmans dikt, en teckning av Sergel och noter till dikten i egenhändig utskrift av operakompositören Uttini. Sergel och Uttini lär ha varit bekanta med Ahlgren, men hade troligen ingen kontakt med grosshandlarparet. Det är möjligt att Carlén hade tillgång till ett annat manuskript än det vi känner till idag. Det är tveksamt om Carlén överhuvudtaget hade sett manuskriptet som Sergel och Uttini medverkat till, eftersom detta inte inkom till KB förrän samma år som Carléns utgåva kom ut. Därför anser jag att även Carléns uppgift är trovärdig. Troligen använde Bellman helt enkelt samma dikt till båda brudparen.
- 17 Indelningen bygger på Sten Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865*, 2:a omarbetade upplagan (Lund, 1973). Det skulle även vara av intresse att studera kvinnornas sociala position, men av tidsskäl har jag inte haft möjlighet att göra det här.
- 18 Se Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade adelns ättartavlor med tillägg och rättelser* (Stockholm, 1926), under respektive namn.
- 19 Gulddragare = hantverkare som utdrager guld (och silver) till fina trådar och därav framställer olika arbeten, speciellt uniformssnören o.d. (SAOB)
- 20 Tack till Bo Bennich-Björkman, som påpekade detta förhållande för mig.
- 21 Jan-Öjvind Swahn, *I glädje och sorg. Personverser från kungl. Amiralitetsboktryckeriet i Karlskrona 1728–1799 jämte en inledning om personverserna som festsed* (Karlskrona, 1963), s. 13.
- 22 Swahn 1963, s. 13.
- 23 E-post från Stefan Ekman till författaren 2003-08-09.
- 24 Den teoretiska termen 'nätverk' kommer ursprungligen från socialantropologin och började sedan användas inom sociologin. Inom dessa områden betecknade den en persons sociala relationer. Den har sedan övertagits av historiker och ekonomer för att komplettera analysen av olika ekonomiska förhållanden. För en beskrivning av nätverk som teoretisk modell, se Ylva Hasselberg, Leos Müller och Niklas Stenlås, *History from a network perspective : three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700–1950* (Borlänge, 1997). Jfr Öhrberg 2001.
- 25 Hasselberg m.fl. 1997, s. 6 och 26.
- 26 Gunnar Hillbom, *C. M. Völschows manuskript: detaljstudier kring en huvudlänk i Bellmansdiktningens traditionskedja* (Stockholm, 1981), s. 35.
- 27 E-post från Stefan Ekman till författaren 2003-08-09.
- 28 Stefan Ekman, "Anacreon i Skuggan – bilden av Bellman som diktare och Bellmans bild av diktare i En Stuf Rim" i *Bellmansstudier 21* (Stockholm, 2001), s. 137.
- 29 Nils Afzelius, "Bellman och Wallenberg" i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria II* (Stockholm, 1967), s. 292.

- 30 Skrift nr 18.
- 31 Kommentarer till del IX av Standardupplagan, s. 207.
- 32 Agne Beijer, "En bröllopsskrift av Bellman" i *Bellmansstudier III* (Stockholm, 1929), s. 10.
- 33 Dikter nr 1, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 27, 30 och 31.
- 34 Alla utom nr 20 och 27.
- 35 Dikt nr 31.
- 36 *Fredmans sånger: text- och melodihistorisk utgåva med musiken i reproduktion efter originaltrycket. Del I, Texten* (Stockholm, 1992), s. 154.
- 37 Öhrberg 2001, s. 131.
- 38 Del IX av Standardupplagan, s. 205.
- 39 Dikter nr 1, 4, 7, 9, 10 och 12.
- 40 Öhrberg 2001, s. 131 f.
- 41 Dikter nr 1, 4, 8, 9, 11, 15, 16, 19, 20 och 30 (högstämda), samt nr 17, 18, 21, 23 och 28.
- 42 Dikt nr 1.
- 43 Dikt nr 8.
- 44 Dikt nr 28.
- 45 Dikter nr 2, 3, 5, 6, 14, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29 och 32.
- 46 Dikt nr 25. Del XVII av Standardupplagan, s. 159.
- 47 Öhrberg 2001, s. 131 och 146.
- 48 Dikter nr 5 och 21.
- 49 Dikt nr 21, del X av Standardupplagan, s. 23.
- 50 Kommentarer till del X av Standardupplagan, s. 30.
- 51 Dikt nr 5, del VIII av Standardupplagan, s. 70.
- 52 krifter nr 14, 17 och 32.
- 53 *Hwad Behagas?* återfinns i Torkel Stålmarcks edition i del XVIII av Standardupplagan.
- 54 Bröllopsskrift till Petter Helin Pettersson och Lona Lidman, 5 september, 1782, Kungliga Biblioteket.
- 55 ur *Inrikes Tidningar* nr 69 den 5 september 1782.
- 56 Bröllopsskrift till Carl Agardt Pettersson och Anna Fredrica Sundling, 31 oktober, 1794, Kungliga Biblioteket. Skrift nr 32 i corpus.
- 57 Se *Stockholms Posten* 1794.
- 58 Skrift nr 14, del IX av Standardupplagan, s. 134.
- 59 Dikt nr 26. Del X av Standardupplagan, s. 109.
- 60 Kommentarer till del III av Standardupplagan, s. 66.
- 61 Hilding Pleijel, *Hustavlans värld: Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige* (Stockholm, 1970), s. 18, 33 och 55.
- 62 Kekke Stadin, "Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid?" ur *Scandia Tidskrift för historisk forskning*, band 63, årgång 1997, häfte 2, s. 209–217.
- 63 Karin Widerberg, *Kvinnor, klasser och lagar 1750–1980* (Stockholm, 1980), s. 30–33.
- 64 Öhrberg 2001, s. 38–41.
- 65 Jonas Liliequist, "Från niding till sprätt: En studie i det svenska omanlighetsbegreppet

- från vikingatid till sent 1700-tal” ur *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, red. Anne Marie Berggren (Stockholm, 1999), s. 88–89.
- 66 Dikt nr 21.
- 67 Skrift nr 18.
- 68 Dikter nr 4, 11 och 22.
- 69 Dikter nr 2, 23 och 25.
- 70 Attributionen av denna bröllopsskål är dock osäker.
- 71 Öhrberg 2001, s. 249.
- 72 Agneta Helmius, ”Könens upplysning?” ur *Upplysningens miljöer Ett nordiskt perspektiv*, (Lund, 1994), s. 55.
- 73 Dikt nr 23, del X av Standardupplagan, s. 44.
- 74 Attributionen av denna visa är osäker.
- 75 Öhrberg 2001, s. 149.
- 76 Öhrberg 2001, s. 148.
- 77 Stina Hansson, ”Bröllopslägrets skald och bårens” *En studie i Lucidors tillfällesdiktning* (diss. Göteborg, 1975), s. 94
- 78 Liliequist 1999, s. 89.
- 79 Öhrberg 2001, s. 148. och Janne Lindqvist, *Dygdens förvandlingar: Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780* (diss. Uppsala, 2002), s. 201.
- 80 Dikt nr 4, del VIII av Standardupplagan, s. 55.
- 81 Hansson 1975, s. 94–95.
- 82 Öhrberg 2001, s. 148.
- 83 En undersökning av progymnasmatas användning i svensk undervisning utförs just nu vid Göteborgs universitet i projektet ”Från antikens progymnasmata till den moderna ’skrivprocessen’. Grundläggande retorik som text och tankeform”, under ledning av professor Stina Hansson. Se t.ex. www.nnrh.dk/NNRH-pdf/kria.pdf och safari.gu.se/pages/912.html.
- 84 Donald Lemen Clark, *John Milton at St. Paul's School: A Study of Ancient Rhetoric in English Renaissance Education* (New York, 1948), s. 245–248.
- 85 Bernt Olsson, *Bröllops besvär's Ihugkommelse, del II, En monografi* (Lund, 1970), s. 50 ff.
- 86 Dikt nr 23, del X av Standardupplagan, s. 45.
- 87 Dikt nr 3, del XII av Standardupplagan, s. 131.
- 88 Dikt nr 8, del IX av Standardupplagan, s. 39.